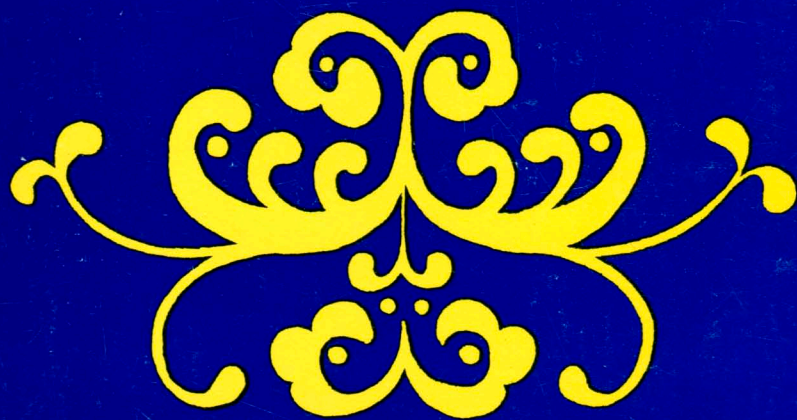


ІВАН ДУБИЛКО

**Почаївський
Манастир в
Історії Нашого
Народу**

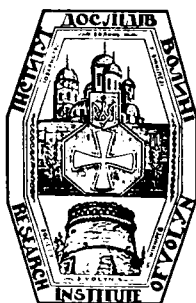


diasporiana.org.ua

RESEARCH INSTITUTE OF VOLYN
No. 56

I. Dubylko

THE POCHAIV MONASTERY
IN THE HISTORY
OF OUR NATION



ІНСТИТУТ ДОСЛІДІВ ВОЛИНІ
Ч. 56

І. Дубилко

**ПОЧАЇВСЬКИЙ МАНАСТИР
В ІСТОРІЇ
НАШОГО НАРОДУ**

Видання Друге



ПЕРЕДМОВА

„Почаївський монастир в історії нашого народу” — глибоко простудійований історичний нарис. Автор цього нарису — Іван Дубилко, громадський діяч всебічних зацікавлень. Співпрацював з видавництвами журналів «Молода Україна» і «Нові Дні». Його статті друкувались у багатьох українських часописах. Він вивчав історію українських поселенців-піонерів у Канаді. Був автором і редактором книги «П'ятидесятліття Української Православної Катедральної Громади св. Володимира в Торонто — 1926-1976 рр».

У своєму нарисі автор не обмежується лише історією Почаївського монастиря, бо, як він написав: „Історія Почаївського монастиря не замикається в його мурах, а віддзеркалює той стан, що був майже на всіх просторах України. Історії Почаївського монастиря, як і всієї нашої Церкви, неможливо відлучити від загальних історичних подій в Україні”.

Побіч описів постання, розбудови й існування того монастиря, однієї з найбільших православних святинь в Україні, автор звертає особливу увагу на ту епоху, що в нашій історії зветься «Велика Руїна», яка почалась невдовзі після Берестейської унії 1596 року.

З наукових історичних довідників автор, удокументованою хронологією, навітлює довготривалу боротьбу нашого народу за державну незалежність Української Православної Церкви. Звертає більше уваги на ті події, коли-то, після княжих часів, козацькі армії під керівництвом своїх гетьманів довго боронили Україну від польських, московських, татарських і турецьких нападів. В оборонних битвах завжди гинуло дуже багато ворожого війська, що було гнане на Україну королями і їхньою шляхтою, царями і їхніми князями. Одночасно у тих битвах гинули незчислені тисячі

нашого героїчного козацтва і стільки ж нашого мирного населення, що противилось чужим наїзникам.

Внаслідок уніятства постали внутрішні роздори між українцями. Безнастанні збройні напади, з однієї сторони католицької Польщі, а з другої православної Московщини, наш народ був знесилений, Україна зруйнована. Помимо того наш народ не здавався. Історія гетьманської епохи виразно свідчить про те, що всі гетьмани ставили справи незалежності Української Православної Церкви на рівні зі справами державної незалежності України.

Сусіди-напасники, у численних битвах з козацькими арміями переконались, що поодиноці вони України не переможуть. Тому-то Польща й Московщина заключили між собою перемир'я, Україну розділили, народ наш обабіч Дніпра поневолили.

Автор цієї історичної праці вводить думки читача в ту далеку, давню героїчну й одночасно трагічну епоху нашого народу, бо ж з того часу, після двоподілу й тотального поневолення України, дуже багато визначних наших політичних, військових, наукових і церковних діячів, котрі мусіли служити окупантам, спольонізувались і змозковились.

У тій довголітній неволі, наше чесне і побожне простолюддя, особливо сільське населення осталося незламною, фундаментальною твердиною української національної ідентичності і невмирущим резервуаром українських творчих сил.

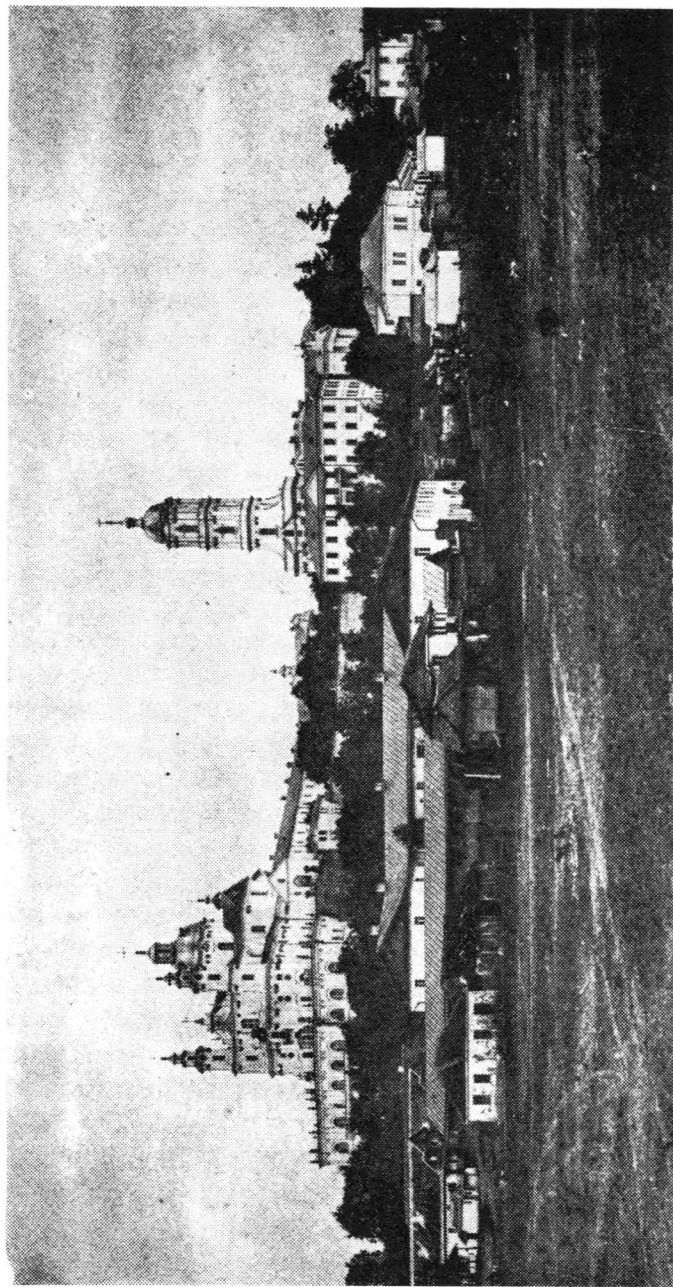
Автор, думаючи про минуле й сучасне, висловлює такі твердження: „Матеріялісти не мають почуття добродійного обов'язку, не тільки супроти поневолених народів, але й супроти своєї нації. Тому всі агресори фальшували й фальшують поняття всіх моральних чеснот і пускаються на антинародні, brutальні дії. Але як розуміти насильства тих, що являються духовними речниками віри в Бога; звуть себе праведними носіями християнських чеснот; уявляють себе найближчими до Бога; називають себе єдиноправильними послідовниками науки Христа і, заслонюючись Божим іме-

нем та іменем Христової науки, пускаються на такі ж антигуманні лиходійства як ті, що дбають лише про матеріальний добробут? . . . Незалежно від того хто, коли і де робив різні насильства над людьми, такі як: хрестоносні походи, святі інквізиції, Варфоломійські ночі та інші антилюдяні методи, — все те вимагає відповіді на такі питання: яку спільність у тому можна найти з вірою Бога, — вірою в основні елементи Христової науки? . . .”.

З признанням треба зазначити, що ця праця дає багато історичних відомостей. Вона ілюструє болючу ситуацію, з якою мусів боротись наш народ; захищати свій край, свою Православну Церкву і культурні надбання від жорстоких сусідів.

Книжку авторства Івана Дубилка корисно буде прочитати кожному українцеві. Її треба читати уважно. Читаючи, відсвіжимо своє знання про ті часи, що в історії України звуться «Великою Руїною» і наберемось більше любови й вірності до мучениці — Святої Православної Церкви нашого побожного українського народу.

о. Дм. Фотій



УСПІНСЬКИЙ ПОЧАЇВСЬКИЙ СОБОР З ПІВДЕННОГО СХОДУ.

ПОЧАЇВСЬКИЙ МАНАСТИР В ІСТОРІЇ НАШОГО НАРОДУ

В історичних довідниках про Почаївський монастир дослідники присвячували дуже мало, або й зовсім не присвячували уваги населенню містечка і селищам навкруги Почаївського монастиря. Автор цієї теми вважає доцільним на ту тему дещо написати, бодай про період польської окупації Західньої України після Першої світової війни.

Містечко Почаїв розташоване з південної сторони гори, на якій стоїть монастир — Почаївська Лавра. На східній, північній і західній сторонах гори — навкруги монастиря, були передмістя: Юридика, Голендри, Гуменці і Граби. На південь — Плетянка і Рідкодуби, а на північний захід — Березина. Всі ті передміські селища, разом з містечком, tworили одну адміністративну громаду, з населенням біля десяти тисяч мешканців.

У центрі містечка жили жиди — торговці. Поляків, що прибули з Польщі на різні урядові становища, було понад тридцять родин. Ще з царської окупації залишилися кільканадцять родин росіян. У монастирі було понад двісті монахів, між якими було багато колишніх царських урядників і військовиків.

Під час польської окупації в Почаївському адміністративному районі було сімнадцять сільських громад. На забраних парафіяльних і монастирських землях уряд поселив багато колоністів, привезених з Польщі. У багатьох селах були поміщики — великі землевласники, що осталися ще з царських часів.

Поза тим, все населення було українське, більшістю малоземельне, яке весь час жило в недостатках. Національна свідомість, так як і по всій Україні, була приспана царськими русифікаторами. Однак, після Української націо-

нальної революції і проголошення Української Народньої Республіки та збройної боротьби за державну незалежність України, національна свідомість збудилася, зростала.

Під польською окупацією українські передові діячі в Почаєві негайно почали організаційну діяльність. 1922 р. зорганізували Споживчу кооперативу. Потім були засновані: Товариство Просвіта, Пласт і Союз Українок. 1925 року були основані: Кооперативний банк «Українбанк», Кооперативна книгарня «Громада» і Кооперативна бетонярня, яка, після злучення з цегельнею, звалась Будівельна кооператива. Молочарська кооператива була założена 1927 року, але економічна криза зупинила її діяльність. Щойно 1934 року була відновлена і своєю продукцією масла була вписана в реєстр експортних кооператив. 1935 року була організована Овочарська кооператива, яка експортувала овочі в більші міста Польщі. Пасічники також об'єднались і створили Пасіничу кооперативу. Ремісники різних фахів заклали Ремісничий цех.

Всі ті кооперативи мали біля п'яти тисяч членів. У різні пори року вони затрудували біля двісті працівників. 1937 року почались організаційні заходи створити кооперативного млина, — купити поміщицького млина в селі Старий Тараж на річці Ікві, а в зв'язку з млином мала постати кооперативна пекарня. В тому ж часі Овочарська кооператива проєктувала будову фабрики для сушення овочів і виробництва овочевих консервованих продуктів.

Польські урядові чинники весь час робили різні перешкоди: 1932 року закрили Товариство Просвіта. Також заборонили Пласт і Союз Українок. На місце «Просвіти» було засноване Українське Культурно-Освітнє Товариство, яке мало великий хор, активний драматичний гурток і провадило курси українознавства для тієї молоді, яка, через недостатку місця в семирічній школі, що містилася в монастирському будинку, де навчалось біля двісті дітей, та молодь приходила на науку, що провадилась старшими членами вищезазначеного товариства.

Також на наказ польського уряду, від 1934 року всі

українські кооперативи на Волині мусіли належати не до централі у Львові — Ревізійного Союзу Українських Кооператив, а до польської централі у Варшаві. Діяльність «Українбанку» обмежили лише на Крем'янецьку округу. Всім іншим кооперативам не дозволяли організувати філій в селах сусідних районів.

З метою перебрати керівництво кооператив у свої руки, польські колоністи вписувались у члени кооператив з вимогами вибирати їх у управи всіх кооператив. Хто таким вимогам противився — тих забирали в тюрму, або до каторжного табору в Березу Картузьку.

Жиди — мешканці Почаєва — ставились вороже до української кооперативної діяльності. Вони чимало помагали полякам чинити різні перешкоди, бо ж кооперативна торгівля збільшувалась і обмежувала їм торговельні прибутки. Але в 1938-39 рр., коли поляки робили українцям і жидом погроми у Львові та в інших містах, тоді між українцями й жидами в Почаєві сталося зближення і співпраця. У концертній залі Українбанку відбувались жидівські імпрези на честь їхніх видатних борців за здобуття ізраїльської держави. У тих імпрезах брала участь українська молодь, що належала до Українського Культурно-Освітнього Товариства.

Восени 1939 року, після упадку Польщі, прийшов новий окупант — советські комуністи. Українських кооперативних діячів вони арештували і вивезли на Сибір. Польських урядників, які не втекли, і колоністів також вивезли в Сибір. Жиди, не маючи права на приватну торгівлю, численно пішли працювати в кооперативах, які стали державними і були достосовані до советської системи.

* * *

Міста й містечка навкруги Почаєва: прямо на північ з Почаєва до Луцька 100 км віддалі, на північний схід 13 км — містечко Бережці, у тому ж напрямі до Дубна 60 км, на схід до Крем'янця 23 км, до Острога 80 км, на південний схід 22 км — Вишнівець, прямо на південь до Тернополя 60 км, на

захід до Бродів 30 км, до Львова 130 км, на північний захід 22 км Радивилів, а далі в тому напрямі 50 км — Берестечко, (в історії знане з битви армії гетьмана Богдана Хмельницького з армією польської шляхти). Поблизу Берестечка був Скит і церква св. Юрія, в якій є музей тієї битви. Популярно та місцевість зветься «Козацькі могили».

Історія Почаївського монастиря охоплює майже вісім сторіч. Як у християнській загальній історії, так і в історії цього монастиря є такі удокументовані наслідження, які показують, хто і як розуміє віру в Бога, хто і як собі тлумачить Христову науку, хто і як своїми ділами в житті ту науку здійснює. Із тих історичних написань також видно як українські народні маси зберігали пієтет — неспотворену відданість Христовій науці; як у своєму житті наш народ зберігав такі основні елементи християнської моралі, які не заперечують Божих, гуманних і природних законів.

З історії цього монастиря також частково видно як наші князі, гетьмани й українська февдальна аристократія ставилась до Почаївського та інших монастирів і церков; яке було їхнє національне і релігійне мислення; як колись вони боронили народні і релігійні вольності, особливо в тих епохах, які в нашій історії звуться «Великою руїною», тоді як з Польщі й Московщини збільшувались зазіхання — злочинні напасти на Україну і на незалежність Української Православної Церкви.

Ми маємо багато історичних свідчень які показують, що сусіди України, які себе звали (і тепер називають) носіями християнських чеснот, як на протязі століть вони стосували супроти нашого народу злочинні методи, завжди з єдиною метою: щоб українська нація не мала своєї самостійної держави, щоб незмірно великі природні багатства України приносили користь лише їхнім державним інтересам, щоб потенціальні духовно-творчі сили нашого народу: наука, мистецтво, всі культурні надбання і чесноти народу — релігійна мораль, — віра в Бога, віра в Христову науку, незалежність нашої Церкви, щоб усе те було узалежене, підпорядковане й кероване з однієї сторони Польщею і її

римським католицьким центром, а з другої сторони Московщиною і її православним центром.

Така наша історія. А ми ж знаємо, що такі самі настанови, така ж сама цілеспрямованість супроти України і нашого народу, — в Україні і поза її межами існують понині.

Історії Почаївського монастиря, як і всієї нашої Церкви, неможливо відлучили від загальних історичних подій в Україні, які вказують на безліч фактів про те, як чужі напасники своїми політичними маніпуляціями, військовими агресіями і церковними діями вносили фальшиві орієнтації, а через те роздори між провідними церковними, політичними і військовими діячами нашого народу; призводили до фанатизмів — братовбивства й анархії. Ті злочасні явища, наче хронічна спадковість, перенеслися до нинішніх часів у мисленні наших провідних діячів; такого ж рівня державного мислення ми і тепер не позбулися; «спадщина» ця завжди виявляється в нас набагато міцніша за зрілу, повновартісну логіку.

Коли беремо до уваги сучасне поневолення України, а в діяспорі такі справи, як брак єдності кількох митрополій УАПЦеркви, віра уніятів у римське «спасіння» і мрії тим спасінням «ущасливити» наш народ, а в політичних діях коли беремо до уваги деструктивні антагонізми — короткозорий політичний примітивізм різних наших «вождів», то ця дійсність осмілює сказати, що сьогодні в Україні і поза її межами, у вільному світі, серед наших провідних діячів чужі впливи домінують.

Історія Почаївського монастиря не замикається в його мурах, а відзеркалює той стан, що був майже на всіх просторах України. Вона свідчить про те, що вороги своєю державною і релігійною політикою завжди доводили до того, що українці — люди однієї нації взаємно себе поборювали і, в пристрасних переконаннях своєї правоти, помагали чужинцям закріплювати їхні володіння в Україні.

Оригінальних документів про початки існування монастиря на Почаївській горі нема. Все, що написане про перші сторіччя — це легенди. Але дослідники гадають, що

легенди постали не лише на самих розповідях, але й мали удокументовану підставу, коли брати до уваги характер тих описувань, що сягають трьох чи чотирохсотлітньої давнини.

На підставі деяких записів, що сягають початків і збереглися в архівах, історики твердять, що в монастирі були якісь літописи, але вони, мабуть, пропали під час нещасливих та злочинних подій, таких як: грабування монастиря польським шляхтичем Андрієм Ферлеєм 1623 року; під час великої пожежі 1626 року; під час нападів і заколотів у монастирі, що їх робив граф Станіслав Тарнавський з участю інших шляхтичів та єзуїтів.

Також шведський король Карло XII-й грабував монастир, а крім того наклав контрибуцію і загрозив, що коли не буде викупу, то він монастир знищить. Гетьман Іван Мазепа, довідавшись про таку загрозу, приказав вивезти багато цінностей на переховання в його столицю Батурин. Можливо, що туди був вивезений архів з монастирськими літописами. Але, як написав митрополит Іларіон: „Року 1708-го, 2 листопада всі ці неоцінені почаївські скарби згоріли, коли москалі спалили гетьманську столицю. . .”.¹ Про ті московські звірства Дмитро Дорошенко написав так: „Меншіков варварськи винищив не тільки залогу, але й поголовно все населення Батурина, не жаліючи ні малого ні старого, а потім спалив місто”.²

Існує ще й інше припущення: Коли царський уряд приказав уніятським монахам забратися з монастиря, де вони перебували 110 років, то можливо, що всі літописи були потайки забрані, або десь вони затратились; але й на такі припущення нема документів.

Однак збереглися два документи, які частково дають уявлення про початки пустельного життя монахів на Почаївській горі. Один документ вказує на дату 11 лютого 1213-го року. Другий, написаний польською мовою уніятським монахом в Почасві, позначений датою 13 липня 1732 року, цікавий тим, що в ньому, так як і в першому рукописі, розповідь починається теж від 1213-го року.

Історики схильні визнати правдоподібність розповіді, що є в другому рукописі. Більшість їх вважає, що розповідь польською мовою була написана на підставі найдавніших записів, яких, на жаль, не знайдено. Але й на підставі дотепер написаних історичних досліджень видно, що історія Почаївського монастиря відзеркалює історичні події багатьох століть, тобто боротьбу українського народу за свою віру, церковну і державну незалежність.

Семен Антонович Жук, дослідник монастирського архіву в Почаєві, написав що „В рукописній книзі позвів з 1661 року, яка переховується в лаврському архіві в т. II на 144 і слідуючих сторінках згадується, що ще до того часу існувала інша книга під назвою «Пам'ятники Почаївського монастиря». Ця книга початки ченців на Почаївській горі відносить до 1240 року. На превеликий жаль у лаврській бібліотеці немає цього високовартісного пам'ятника”.³

Історичні дослідники приєднуються до тієї дати — 1240 року. Гадають, що до того часу на Почаївській горі вже існувала черчена оселя; що після нападу татарської орди хана Батия, після знищення церков і монастирів у Києві, монахи, які не згинули, втекли в лісові гущі на Волині, дісталися до чернечої оселі на Почаївській горі і там осталися жити.

Історики також досліджували походження назви «Почаїв». Існують дві версії. Науковці приєднуються до першої, що в Києві був потік, який звався Почайна. Там був монастир, якого татари зруйнували. Той потік злився з Дніпром під час повені 1712 року. Дослідники вважають, що ті монахи, які втекли з того монастиря аж на Волинь, своєму новому пристановищу дали назву Почаїв.

Але історик — отець М. Трипольський робить інші висновки. Він думає, що та назва складається з двох слів — «Поча Діва», що мало б означати, що Пречиста Діва почала творити чуда і каже, що в живій, поточній мові слово Діва втратило звук першої приголосної літери «Д» і кінцеву голосну літеру «а»; так з виразу двох слів «Поча Діва», витворилось слово — назва Почаїв.

Для підтвердження такого висновку отець М. Трипольський вказує на документ під назвою «Дипломат». Це акт дарування маєтку Михайла Центера і його дружини Почаївському монастиреві 11 лютого 1213 року.

Початок змісту того акту такий: «Дипломат». Во ім'я Отця, Сина і Святого Духа, Тройця Єдиносущная і Нерозділимая. Се аз раб Владиці моему Господу Богу і Спасу нашому Ісусу Христу троїчеський поклонник Михайл Центер, Воевода Божію Милостію господар землі чуда Пресвятої Діви Марії — Поча Діва. . . і супруга Єлена Михайла Центер, дали і потвердили сему монастирю. . . десять волоков с лісом і хутір Комната, десять домов с млини на реке і чотири пасіки с пчели і с весь приход і да поставлять от се да на перед (себто від нині й на майбутнє) молебніци наші клаугери (з грецького — ченці). . .»⁴

Цьому документові Семен А. Жук дав таку оцінку: „Погляд цей міг би мати історичну вартість при умові, коли б автор, що наводить згадані й інші документи, зазначив ті джерела, з яких він їх узяв”, можна все ж таки зробити такий висновок: Почаївський монастир існував уже в першій половині 13-го століття під назвою, що збереглася до наших часів”.⁵

До теми назви «Почаїв», митрополит Іларіон написав: „Жодні давні історичні джерела 13, 14 і 15 віків ніколи й ніде не згадують ані Почаєва, ані монастиря”. Але в розповіді про землевласників — Василя й Анну Гойських, митрополит Іларіон згадує, що до їхніх маєтностей „. . . входили села: Орля, Савчичі, Комната і Старий Почаїв”.⁶

Археолог — Олександр Цинкаловський, у своїй книзі п.н. «Стара Волинь і волинське Полісся» подав: „Почаїв Новий — містечко і монастир — «Почаївська Лавра»... До 16 століття ця оселя звалася Єрофеївкою, яку вона надала на честь свого чоловіка Єфорея волинська землячка Гойська. . . Однак ця назва не утрималась довго”.⁷

У дослідженнях походження назви і розбудови монастиря, історики часто згадують село Старий Почаїв, яке знаходиться два км на захід від монастиря. Це наводить на

питання: відколи існує село Старий Почаїв? Можливо, що коли б дослідити час існування того села, то могла б постати ще одна версія — назва гори, монастиря і, пізніше, містечка, що має реєстровану офіційну назву «Новий Почаїв», — походить від села «Старого Почаєва»? . .

Про початок Почаївського монастиря митрополит Іларіон наводить уривки з рукописної книги, яка має дату 13 липня 1732 року. Книгу ту написав польською мовою невідомий уніятський монах у Почаєві. Наведемо частину тих уривків із змісту тієї книги, яку історики визнають найбільш імовірною: на прикінці 12-го віку жив біля Почаївської гори побожний муж Туркул; у сні йому являлась Божа Мати. Десь року 1213-го прибув до Туркула чернець з Афону на ім'я Мефодій. Туркул розповів Мефодієві про свої видіння Божої Матері. Чернець Мефодій вибрав на горі високу липу, очистив стовбура і намалював образ Божої Матері так, як вона являлась у сні побожному Туркулові. Чернець Мефодій багато розповідав про святу Гору Афон. . . , він сильно підняв на душі побожного Туркула, який також пішов на Схід; мабуть бував у Києві і вкінці подався на Арон. . . , там зустрів ченця Мефодія і намовив його вертатися на Почаївську Гору. Року 1219-го вони вернулися і почали будувати монастиря на Почаївській горі. Біля них згуртувалися й інші ченці зі Сходу. І року 1220-го невеликий монастир-скит був закінчений, а біля нього були побудовані й окремі оселі — келії для монахів-пустельників. Того ж 1220-го року Священноієрей Мефодій освятив нову Церкву на честь Святого Преображення. Настоятелем монастиря став о. Мефодій. Він був добре освічений, писав пояснення на Євангелію, цебто складав т.зв. «Учительну Євангелію». Він відкрив школу і зібрав багато рукописних книжок.

Засновник Почаївського монастиря дожив до глибокої старости і упокоївся в Бозі 1228-го року, мавши 137 літ життя. На його могилі був великий камінь, а на ньому напис: „Зде лежить возобновитель і страж Місця Святого”. За о. Мефодія на Почаївській горі було 25 ченців-пустельників. Але пізніше монастир почав підупадати, бо час був тяжкий,

неспокійний. Проте він ще довго існував, як монастир спустожитий і таким дожив до кінця 16-го століття”.

Митрополит Іларіон гадає, що отець Мефодій був українець і написав так: „. . . він пішов на гору Афон, щоб стати там монахом і спасатися; на Афоні українці мали свого власного, окремого монастиря, «Русикон», де йшла велика культурна праця; при тому монастирі о. Мефодій був ієреєм; монастир цей мав великі й постійні зв'язки зо всією батьківщиною Україною”. При цьому митрополит Іларіон звертає увагу й на те, що: „Оце найстаріше оповідання про початок Почаївського монастиря, як подає його рукописна книга 1732-го року — «Монастир Скит». Не маємо жодних інших доказів, що було все справді так. Але беручи на увагу учнів Святих Братів Кирила й Мефодія, . . . можна визнати це давнє передання за правдоподібне”.⁸

Постає питання: на підставі чого, на підставі чиїх і яких розповідей той василіянин писав про події 500-річної минувшини?. . . Можна думати, що ту, польською мовою, написану розповідь перекладено і переписано з рукописної книги «Пам'ятники Почаївського Монастиря», яка, як Семен Антонович Жук досліджував у монастирських архівах і написав, що в реєстровій книзі з 1661 року є записано, що така книга була, але. . . пропала.

Святих чудес у Почаївському монастирі було багато, але це окрема, довга тема для теологів. Тут ми звернемо увагу на одне, найстаріше чудо, яке, на підставі досліджень істориків, сталося 1261 року. „У 1665 року у Львові в друкарні Тимофія Сльозки, була надрукована книжка ректора Києво-Могилянської Академії — ієромонаха Іоаникія Галятовського, «Новоє небо з новими звіздами», що була збіркою народніх переказів і легенд (апокрифів) про чуда різних ікон Богородиці на Україні. У тій книжці подана легенда про чудесне з'явлення Матері Божої на Почаївській горі під роком 1261. Про це чудо так говорить Іоаникій Галятовський: „Іоан Босий з села Почаєва виділ на скалі стоячую Пречистую Богородицю. Перед нею стоял законник (чернець), котрий в скалі мешкав і повідал тому Іоану Босому і хлоп'я-

том з села Почаєва пасучи овци на горі близько тої скали, же Пречистая Богородица стояла на тій скалі, которой там стопа есть вирита і завіше ся в той стопі чистая вода знайдует, которою розмаїтїї хвороби улїчаются. — На той скалі церков знаменитая, мурованая і при церкві монастир знаменитий, муром в коло обведений в землі руської на Волині знайдується, і монастир от села Почаєва називається *Почаївський*”.

Формально документована історія Почаївського монастиря починається 1527 року. Це грамота, написана старою українською мовою, видана польським королем Зигмунтом І-м Крем'янецькому старості Якову Монтовичу, щоб він не побирав податків і не втручався в справи почаївських землевласників — Василя і Анни Гойських, і щоб під час свята Успіння Пресвятої Богородиці в Почаєві не брав податків від людей, які привозили на продаж харчові продукти.

Короткий уривок з тієї грамоти має такий зміст: „Ми з ласки нашої то єму одпустили, і ти би що до того іменія єго Почаєва на ярмарок намісника свого не висилал і ярмарочних доходів брати і людей судити не веліл, і ні вошто не вступовал і дал в том покой конечно”.⁹

Тридцять років після писання тієї грамоти, тобто 1557 року, власник Почаївської гори — Василь Гойський помер. Анна Гойська осталася вдовою. Два роки пізніше, тобто 1559 року, грецький митрополит Неофіт подорожував по Україні був на Волині. Задержався він у родинному замку Гойських в Орлі — 10 км від Почаєва. Там митрополит Неофіт подарував Анні Гойській ікону Божої Матері. Та ікона була у каплиці Гойських понад 30 років і прославилася чудесністю. Після прозріння, від народження сліпого, брата Анни — Пилипа Козинського, Анна Гойська, будучи глибоко вражена тим чудом, уважала, що таку велику святиню вона недостойна довше затримувати у своєму маєткові і подарувала ікону Почаївському монастиреві 1597 року. З того часу та ікона в народі популярно зветься Чудотворний Образ Почаївської Божої Матері. Того ж 1597 року 14

листопада Анна Гойська подарувала монастиреві велику частину своїх земельних маєтностей і написала грамоту — акт дарування.

„Я, Анна Тихонівна Єрофесна Гойська, судина (вдова по судді) земська Луцькая, визнаю й оголошую цим своїм листом. . . У моїй маєтності при селі Почаєві з давніх часів знаходиться мурована Церква на честь Успіння Пресвятої Богородиці, то щоб при тій церкві було постійне Боже Благослов'я, я постановила побудувати й заснувати при ній монастиря, щоб жили в ньому 8 черців, люди добрі, побожного життя, і не іншого Ісповідання, як Грецького, Східньої Церкви, і два дяки. На утримання їх у тому монастирі я надаю тій Святій Церкві і будучому при ній монастиреві, і надала на вічні часи так, що це надання не можуть ніколи порушити ані я, ані потомки мої, які після мене будуть володіти тим маєтком Почаєвом, шість чоловіка селян у тому моему маєткові Почаєві поселених на Горі проти мого Почаївського двора. А до того даю орного і неорного поля з дібровою десять волоків на три руки, у кожній руці по десять різів (ділянок). А крім того ліс, що біля тієї церкви, з полем і сінокосами, що все зазначено знаками і насипами. . . Усіх насипів біля монастиря, лісу, поля й сінокошу 32. Для удержання тієї Церкви, монастиря й ченців щорічно давати по 30 кіп литовських грошей, зо всіх моїх маєтків. . . , давати щорічно десятину зо всього збіжжя, яке належить Почаївському двору.

А Ігумен мусить бути чоловік Християнської Віри Східньої Церкви, Святих Правил нашого Грецького Ісповідання. . . Судити незгоду в монастирі має Владика не іншого Ісповідання, а тільки Грецького, Східньої Церкви. А на кожного, хто порушить у чому цю мою волю на некористь монастиря, нехай буде на нього анатема і всяке неблагословення з прокляттям”.

Цей заповіт написаний у Почаєві. Підписали його чотири свідки: Макар Ледуховський, Василь Малинський, Кіндрат Хорошко і Григорій Баковецький”.¹⁰

Із заповіту Анни Гойської та із книжок Іоаникія Галя-

товського: «Новое небо з новими зіздами» і «Гора Почаївська» відомо про те, що перед 15 сторіччям на Почаївській Горі, крім дерев'яних, була також мурована церква Успіння Пресвятої Богородиці, але хто і коли будував ті церкви — невідомо.

Фундація Анни Гойської сталася один рік після проголошення Берестейської унії 1596 року. З історії України відомо, що після проголошення тієї унії, на Правобережній Україні, від Сяну до Дніпра, і на землях Білорусії почалась ворожнеча і боротьба; спочатку між духовенством і міською елітою, а пізніше та боротьба перенеслася на народні маси. Найперше поляки наvertали на унію міську православну еліту; обдаровували її різними шляхетськими титулами, урядовими становищами і земельними наділами. Вслід за тим — наvertали на унію українських православних землевласних аристократів, бо після наvertнення феодалів — легко було наvertати селянське простолюддя, яке, у кріпацькому положенні, було тотально узалежене від своїх панів — поміщиків. Помимо того, спротив серед народних мас з року на рік дуже поширювався.

Після того, коли Чудотворний Образ Божої Матері був перенесений на Почаївську гору в церкву Успіння Пресвятої Богородиці; коли монастиреві було подаровано землю і на горі почали будувати монаший гуртожиток, — слава Почаївського монастиря розносилась по всій Україні. У монастирі збільшувалась кількість монахів, щороку прибувало більше людей-богомольців; життя монахів у монастирі набирало організованого характеру. У процесі розвитку боротьби з уніятством, Почаївський монастир з року на рік ставав православною твердиною на Волині, а тому мусів мати відповідних керманичів — адміністраторів.

Таким керманичем і першим ігуменом Почаївського монастиря став отець Іов Залізо. Отець Іов родом своїм походив з Коломийщини. На десятому році свого життя вступив до Угорницького монастиря в Галичині. Маючи 12 років, прийняв чернечий постриг. На 30-му році життя був посвячений в чин ієроманаха; він був прикладом аскетично-

го чернечого життя й моральної завершеності; чутка про отця Іова дійшла на Волинські землі.

Основоположник Чеснохресного монастиря в Дубні — князь Костянтин Острозький, просив ігумена Угорницького монастиря дозволити отцю Іову поселитися в Дубенському монастирі. До Дубна отець Іов прибув 1582 року. Там його монахи обрали ігуменом і він тим монастирем правив 20 років. У боротьбі проти нападів польських єзуїтів — отець Іов здобув собі славу й велику повагу між монахами й серед навколишнього населення. У боротьбі отець Іов послуговувався розумною тактикою й організаційним хистом в обороні монастиря і православних церков у Дубенській окрузі.

Учень і життєписець отця Іова — монах Досифей написав так: „Віддана праця отця Іова помножила його славу, але й збільшила йому число ворогів. . . , отець Залізо, тікаючи від людської слави й бажаючи мати лише славу від єдиного тайновидця Бога, потайки залишив монастир і подався на Гору Почаївську — здавна світlostю чудес многих осяяну”.

Отець Іов прибув до Почаєва 1602 року. Запис монаха Досифея, про таємне залишення Чеснохресного монастиря в Дубні, митрополит Іларіон оспорує, думаючи, що отець Іов зробив це на прохання Анни Гойської і за згодою князя Костянтина Острозького. Інші історики той таємний відхід з Дубна тлумачать як тогочасну необхідність тому, що отець Іов був широковідомим оборонцем православія і, що єзуїти за ним стежили та й по дорозі могли б його вбити.

У Почаївському монастирі отець Іов не зміг жити схимним життям — постом і молитвами у яскині. Його там обрали ігуменом і він мусів керувати всіми справами монастиря і захищати його від польських магнатів і єзуїтів.

Князь Костянтин Острозький помер 1608 року. Його син Януш, вихований єзуїтами, став фанатичним католицьким поклонником римського центру. Під його охороною єзуїти збільшили наступи й насильства і невдовзі забрали Чеснохресний монастир у Дубні.

Анна Гойська померла 1617 року. Почаївський монастир став головним об'єктом нападів польської шляхти, єзуїтів, а побіч них діяли також українські уніятські місіонери. Однак монастир, під керівництвом отця Іова Заліза, все ще був твердинею українського православ'я, якого слава лунала по всій Україні. Крім адміністрування монастиря, отець Іов тоді мав широкі зв'язки з іншими релігійними осередками; помагав закладати монаші скити в інших місцевостях на Волині; дбав про зв'язки з київськими монастирями, щоб знати, що там діється, бо між українцями тоді збільшувалась релігійна боротьба; уніятські священники — місіонери, під охороною польської шляхти і єзуїтів, поселялися в більших і менших містах України, де панували поляки, включно з Києвом, і різними підступами захоплювали церкви й монастирі і щораз більше насторожували проти себе широкі кола українського населення.

Про навертання на унію та боротьбу з уніятськими насильствами написано багато історичної, удокументованої літератури. З історії проф. Івана Власовського наведемо деякі цитати, які дають часткове уявлення про тогочасний стан тієї боротьби, що доводила до братовбивств в Україні і Білорусі.

„Положення Православної Церкви в Польщі, після проголошення церковної унії 1596 року, яка признана була польською державною владою на місце вікового в українському народі православ'я, можна порівняти до положення Вселенської Церкви Христової в перші три століття християнства. Православна Церква в Польщі тепер стала недозвеною. Церква втратила свої горожанські права: „старожитні“ права „грецької релігії“ перейшли в Польщі до уніятів; єпископи, що осталися вірні православ'ю, — Львівський Геодон Балабан і Перемиський Михаїл Копилянський, — стали в очах польського уряду не єпископи, бо були суспендовані уніятським собором в Бересті. . . Вибори нових православних ієрархів, на місце єпископів-апостатів, не могли відбутися легально, бо польський король, польська державна влада не визнавали тепер самої Православної

Церкви в Польщі. Так розпочалась для цієї Церкви доба переслідувань, доба мучеництва, в часі якої були й „падші”, як у перші віки були відступники від православної віри батьків”.¹²

Українські православні аристократи, між якими найвидатніший був князь Костянтин Острозький, у польському сеймі змагалися за повернення вікових прав Православній Церкві й українському народові на своїй землі, але їхні змагання були безуспішні. Іван Власовський написав так: „Надії православних на сейм 1597 року були одначе марні. Цей сейм тісно пов’язав себе з історією Берестейського собору, але не як захисник засад релігійної свободи і зневаженого права, а як прихильник насильства в питаннях віри, застосованого в інтересах Риму й Польщі”. „25 березня 1597 року сейм був закритий, а 28 березня, наказом королівського декрету, екзарх Царгородського патріярха Нікифор був ув’язнений і вивезений до Магдебурської фортеці”.¹³

З усього, що в історії написано про дебати — тогочасні зусилля православної аристократії у польському сеймі на оборону Православної Церкви, можна робити висновки, що поляки якщо й хотіли в чомусь поступитися, то лише з вимогами, щоб православних ієрархів, тобто кандидатів на єпископів, не вибирати, а згідно з католицькими правилами і також за згодою малих сеймиків та вищої польської влади, призначувати таких кандидатів, які давали б надію, що самі перейдуть на унію і за собою поведуть населення.

У перших десятиріччях боротьби з уніятством, чужоземні православні ієрархи відвідували Україну; „. . . митрополит Лука Білгородський, митрополит Пелассовський Єремія, сербський єпископ Павел та інші”, які відвідували православну шляхту, перебували в монастирях, але вони не мали легальної єпархіяльної юрисдикції і не могли ні в чому допомогти нашому народові; навіть не могли вони висвячувати священників; „. . . а в останніх роках перед 1620 роком уніятські єпископи старались викривати таких єпископів і висилати з меж своїх єпархій”.¹⁴

Дійшло до того, що для українців на Правобережній

Україні і для Білорусі, під польською окупацією, остався лише один православний єпископ на катедрі у Львові — Єремія Тиссаровський. Існувала небезпека, що коли останній єпископ помре, то польська влада Православну Церкву проголосить... „як Церкву без єпископа, не існуючу в державі”.¹⁵

У періоді перших 25-ти років уніятського наступу на Православну Церкву, гетьманом запорізьких козаків став Петро Конашевич-Сагайдачний, родом “...з православної шляхти із села Кульчиці коло Самбора. . ., вихованець Острівської Академії на Волині”.¹⁶ Із січових запорожців П. Конашевич-Сагайдачний створив регулярну козацьку армію і прославився перемогами у походах і боях проти турецьких нападів. Разом з польським військом 1618 року воював проти Московщини і там прославився перемогами. Під час тієї війни на Московщині у місті Тула, що його зайняли польські й українські війська, перебував Єрусалимський патріарх Феофан. Проф. І. Власовський робить висновки, що в Тулі гетьман П. Сагайдачний мав зустріч з патріархом Феофаном, вияснив йому тяжке положення Православної Церкви в Україні і просив його висвятити у Києві шість єпископів і почав робити організаційні заходи. Помило того, що “...патріарх Феофан мав грамоту Царгородського патріарха Тимофея і кількох митрополитів, якою надано йому право нагляду і направлення недочетів в житті всіх областей в юрисдикції Царгородського патріарха”. . ., цитовані уривки з польських історичних документів показують, що король і вища польська влада мали таємне намірення арештувати патріарха Феофана”.¹⁷

Іван Власовський доводить, що гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний знав про те таємне намірення, „...бо не даром Сагайдачний видав універсал про перевезення патріарха до Терехтимирова, в якому патріарх був би під охороною козацтва. . .”,¹⁸ і наводить цитат з Густинського літопису, що у пограничному місті Путивлі козаки скріпили охорону патріарха, „. . .оточили його сторожею, аки бджоли матицю свою. . .”, і так супроводили аж

до Києва; „... .козаки обіцяли патріярхові повну недоторканість і захист”.¹⁹

Хронологія історичних написань показує, що гетьман П. Сагайдачний з козацькою армією були планово й активно заангажовані у приготуваннях до висвяти єпископів і перевезення до Києва кандидатів у єпископи з усіх областей „Корони Польської, Великого Князівства Литовського і Руського”.²⁰

У Києві на нарадах патріярхові Феофанові були подані свідчення про польські й унійні насильства і трагічний стан Православної Церкви. „Вже більше 25 років ми просимо і благаємо на сеймиках і сеймах, щоб нашій Церкві була дарована належна їй свобода і вольність та щоб привернено було катедри духовних наших старших, але замість цього бачимо права наші і вольності порушеними і знищеними, та чим далі тим більше вороги нас тиснуть. . .”.²¹

„Хиротонії були довершені: патріярхом Єрусалимським Феофаном, митрополитом Софіїським Неофітом і єпископом Страгонським Авраамієм. А висвячені були: ігумен Михайлівського монастиря в Києві Іов Борецький на катедру митрополита Київського і Галицького; ієромонах Мелетій Смотрицький на архієпископію Полоцьку й єпископії Вітебську і Мстиславську; ігумен Межигородського монастиря св. Спаса Ісайя Копинський на катедру єпископії Перемиської і Самбірської; архимандрит Терехтимирівського монастиря Єзекиїл-Йосиф Курцевич на катедру єпископії Володимирської і Берестейської; ігумен Черчицького монастиря (біля Луцька) Ісаак Борискович на катедру єпископії Луцької й Острозької; чесний і преподобний муж Паїсій Іполитович на катедру єпископії Холмської й Більської”.²²

„Поляки й уніяти горіли злобою, але нічого вдіяти не могли, бо козаки присягнули зброєю боронити Православну Віру проти наскоків уніятів”.²³ Вісім років пізніше, тобто 1628 р., митрополит Іов Борецький скликав до Києва Всеукраїнський Собор. На тому Соборі був також ігумен Почаївського монастиря отець Іов Залізо. Під зверненням до на-

роду України, 16 серпня 1628 р. є також підпис отця Іова.

На протидію українській православній ієрархії, збільшилась сваволя польської шляхти — збільшилися заходи навертання на унію. Але, після оновлення української православної ієрархії, населення почало відважніше боронитися. У тій боротьбі доходило до братовбивств, під час яких, як написав монах василіянин — Іриней Назарко: „... архієпископ Йосафат Кунцевич став жертвою пристрасної церковно-релігійної боротьби між православними і уніятами та загинув мученичою смертю 12 листопада 1623 року у Вітебську”.²⁴

* * *

Василь і Анна Гойські не мали дітей. Після смерти першої фундаторки Почаївського монастиря — Анни Гойської, по її родинній лінії всі маєності Гойських дісталися магнатові Андрієві Ферлеєві. Він і його жінка були протестанти. Ферлей почав нападати на монастир: намагався відібрати всі земельні дарування Анни Гойської, включно з монастирськими будинками, у яких жили монахи; грабував майно і тероризував монахів; під час прощ у великі свята посилав своїх орендаторів — жидів продавати горілку в монастирі під церквами, щоб п'яниці робили бешкети; посилав своїх гайдуків грабувати і руйнувати монаші приміщення.

У монастирі не було води. Монахи довозили воду з джерела коло села Старий Почаїв. Ферлей наказував своїм гайдукам зупиняти монахів на дорозі і розбивати бочки з водою. Тоді отець Іов з монахами почав копати криницю на самому верху гори. Дослідник архіву монастиря — Семен А. Жук написав, що „... найбільше копав сам отець Іов”. Прокопали глибше тридцять метрів і докопались до чистої води. Та криниця й тепер є на подвір'ї Братського корпусу, коло вівтарної стіни Успенського Собору. „Почувши про це, Ферлей ще більше розлютився і напав на монастир з ватагою своїх озброєних людей, пограбував його, а щоб найбільше

помститись — забрав зі собою до Козина чудотворний образ Божої Матері й переховував його в замкові”.²⁵

„Одного разу у Козинському замкові у Ферлеїв був баль. Щоб потішити своїх гостей, Ферлеєва вбралася в церковні ризи, взяла в руку Святу Чашу, і так вийшла до гостей. . . І голосно зневажала Православну віру та православні звичаї!. . . І сталося чудо: пані Ферлеєва зараз таки сильно занедужала, — „напав на неї злий дух, і володів нею довший час”, пише сучасник, автор життя преподобного Іова монах Досифей. Недуга збільшувалася, Ферлеєва страчала розум”.²⁶

Три роки після Ферлесового нападу і грабування, 1626 року, сталася велика пожежа в монастирі. Церкви, будинки і церковні устаткування — все згоріло або було дуже пошкоджене. Отець Іов звернувся до Московського царя Михаїла Федоровича за допомогою. Митрополит Іларіон твердить, що: „. . . в Москві на допомоги видавали великі кошти, і тим прокладали широку дорогу до себе. Всі монастирі йшли цією дорогою бо в себе, під польською окупацією, мали тільки утиски та насильне заганняння в унію”.²⁷

Андрій Ферлей, будучи каштеляном Белзьким, а пізніше воєводою Сandomірським, він, як і вся тогочасна польська шляхта, не визнавав ніяких законів. „Як польський високий урядник обов’язаний був топтати дорогу для унії. Почаївський монастир став фортецею Православія на Волині, і на А. Ферлея зо всіх сторін пішли натиски передати цю фортецю в руки уніятів, а поки що — не давати їй працювати.”²⁸ Не змігши зруйнувати монастиря нападами і грабуваннями, А. Ферлей, як спадкоємець маєностей Анни Гойської, хотів судом забрати монастир. Ігумен Іов Залізо брав участь на всіх судових розправах і виступав як уповноважений оборонець прав Почаївського монастиря. Чудотворну Ікону Божої Матері відсудив щойно 1644 року. Всі інші судові позивання отець Іов виграв 1647 року. Історики звертають увагу, що польські судді, які ті справи відкладали 25 років, вирішили на користь монастиря лише тому, що відчували козацьке повстання, яке під проводом гетьмана

Богдана Хмельницького почалося наступного 1648 року.

Відновлення української православної ієрархії в Києві 1620 року мало великий позитивний вплив на українських аристократів — землевласників православного віровизнання. Після великої пожежі, на прохання отця Іова, допомогу монастиреві давали: Жабокрицькі, Долинські, Куликівські, Малинські, Пузини, Сташкевичі, Ушківські, Ясногірські, князі Адам і Михайло Вишневецькі, Черневецькі, Малинська, Марія Збараська та інші. Але найбільшими доброчинами в тому часі були Федір і Єва Домашевські з Бережечь. Вони збудували Троїцький Собор на самому верху гори. Той собор був закінчений 1649 року. Вархівах Волинської духовної семінарії зберігався заповіт, написаний 20 травня 1649 року, в якому були детально записані всі дарування Домашевських на утримання Почаївського монастиря.

Семен А. Жук, який жив у Почасві, був головним директором Українського кооперативного банку. Він з допомогою свого дядька — монаха — митрофорного архимандрита Мартирія, мав доступ до монастирського великого архіву. У своєму історичному нарисі він подає такий опис тогочасного монастиря: „Для повноти уявлення про Почаївський монастир у перший період його існування, залишається сказати кілька слів про зовнішній вигляд. Виглядав він більш-менш так: у центрі на горі вирізнялася своїм розміром велика Троїцька церква у візантійському стилі (фундація Домашевських); у підніжжі гори від сходу — нижче теперішніх святих воріт і праворуч — стара невелика мурована церква Успіння. Крім цих двох головних церков, як свідчать про це деякі історики Лаври, було ще шість маленьких дерев'яних церков у честь: Св. Спаса, Благовіщення, Воскресіння, Св. Федора, Побіди Божої Матері й Миколаївська, що примостилося в різних напрямках від головної Троїцької церкви. У північно-західній частині монастиря були розположені братський дім та різні господарські будинки”.²⁹

Найбільшою святою реліквією Почаївського монастиря є Чудотворний Образ Божої Матері. Такою ж великою

святістю —мощі отця Іова, що у монастирі в Печерній церкві у скалі лежать понині. Ще раз звернемо увагу на того свяця — подвижника отця Іова. Митрополит Іларіон звертає увагу на те, що в епоху феодалізму кріпацьке простолюддя не мало прізвищ фамілійних, лише хресні імена та, інколи, прізвиська. Тому запис життєписця отця Іова — монаха Досифея про те, що отець Іов Залізо походив з аристократичної родини — історики визнають правдоподібним. На 30-му році життя, приймаючи свячення в чин схимника-ієромонаха, отець Іов прийняв інше ім'я — Іоан і так підписувався на документах і в своїх теологічних працях, але серед чернецтва і в народі увіковічнилось його ім'я — отець Іов Залізо.

У монастирі він запровадив суворі приписи Богослужбових правил, розподіл обов'язків у щоденних працях монахів. Щоденно сам працював у монастирському господарстві — виконуючи тяжку фізичну працю. Після щоденних трудів і Богослужень у церквах, отець Іов перебував у своїй печерній келії — постив і молився. Подібно як Іван Вишенський на Афонській Горі, отець Іов писав проповіді і теологічно-полемічні теми на протиставлення унійним насильствам. Повна збірка його писань нараховувала 80 творів.

Від аскетизму, фізичної праці і виснажливої боротьби з польськими магнатами в отця Іова на тілі з'являлися рани, але ніде нема записів, які б згадували про те, що отець Іов лежав хворий.

Року 1651-го отцю Іову сповнилось 100 років життя. Того ж року повз монастир проходила козацька армія гетьмана Богдана Хмельницького на захід під Берестечко до битви з армією польської шляхти. Як твердить історик — Микола Костомаров, у тій битві „...згинуло 30 тисяч козаків”. . .³⁰

У відвороті з поля бою, козаки проходили повз монастир і монахам розказували про ту трагічну битву, — продовження і збільшення «Великої руїни» України та упадок незалежності Української Православної Церкви.

Звернемо увагу на ту історичну місцевість під Берестечком і її зв'язок з історією Почаївського монастиря. Берестечко знаходиться біля ріки Стир. Зі сходу у Стир впадає річка Пляшівка. Східне побережжя Стиру й обабіч річки Пляшівки — торфові багнища, покриті очеретом. Навколишні поля і та багниста долина були тереном великої козацької битви з армією польської шляхти.

На тему тієї трагедії митрополит Іларіон висловив такі твердження: „...поляки своїх побитих давно вшанували: у Берестечку був збудований костьол, а в ньому поставлена гробниця з останками Яреми Вишневецького, що зрадив святу віру своїх батьків — Православ'є. . .”.³¹ Історик Дмитро Дорошенко називає Ярему Вишневецького „найлютішим катом українського народу”.³²

Побиті козаки під Берестечком лежали на полі битви 257 років. Щойно 1908-го року, за ініціативою монашого керівництва Почаївського монастиря побіч річки Пляшівки на острові Журавлиха засновано чернечий скит і почали там будувати церкву св. Юрія. Масивний фундамент вказував на те, що церква була запроектована на пару тисяч людей. Перед Першою світовою війною збудували лише вівтарну частину тієї церкви. У підвалі, у стінних мурованих шафах були складені козацькі кості. Черепи козацьких голів збережено в цементовій цебрині. Побіч церкви св. Юрія стоїть мала дерев'яна церковця у якій є таблиця з написом, що в тій церкві гетьман Богдан Хмельницький молився перед битвою. Митрополит Іларіон подає, що „у селі Пляшова стояла мала трибанна церковця св. Михаїла, — її поставив ще гетьман Богдан Хмельницький 1650 року. Є передалення, що в цьому храмі напередодні бою 15 червня 1651 року молився гетьман зо своєю старшиною, а Службу Божу правив Єрусалимський митрополит Йоасаф. Зарубаний поляком Митрополит був похований у цій же церковці”.³³ Ту церковцю перевезли на острівцець Журавлиха і поставили поблизу церкви св. Юрія. З того часу всю ту місцевість у народі популярно називають: «Козацькі могили».

Збудована церква, перевезена туди історична дерев'яна

церква, зібрані козацькі кістки, — створений історичний музей — пам'ятник — це поважна частка історії Почаївського монастиря.

Чотири місяці після битви під Берестечком отець Іов, проживши 100 років, помер 28 жовтня 1651 року. Поховали його в монастирському саду. У тій могилі отець Іов пролежав 7 років і 10 місяців. Є записані свідчення про те, чому отця Іова зачислили до святих угодників Божих. Люди, які молилися коло могили отця Іова і монахи з монастиря свідчили про ті чудодійні явища, що ставались людям — богомольцям. Свідчив також ігумен монастиря — Досифей, учень і життєписець отця Іова.

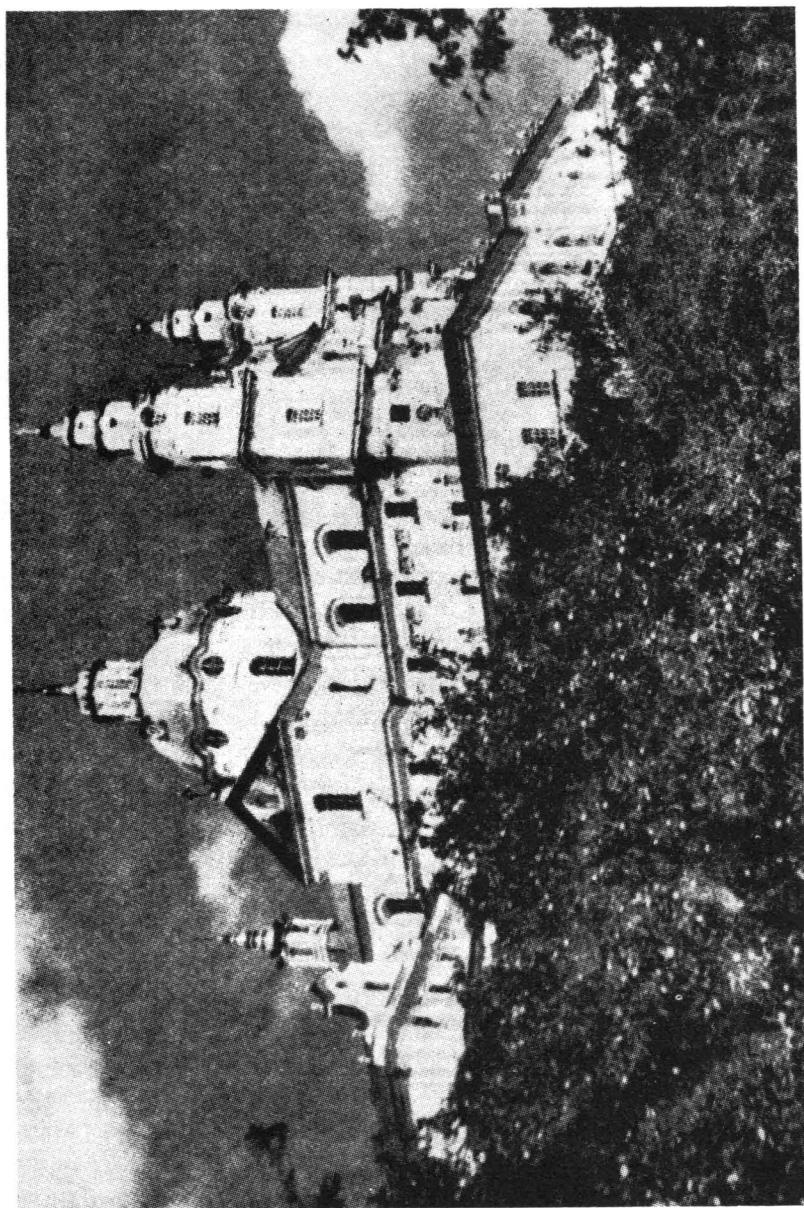
З Києва прибув митрополит Діонісій Балабан і досліджував свідчення про ті чудодійства. Митрополит Іларіон написав: „По всьому тому, докладно все перевіrivши, 10 вересня 1659 року, у присутності митрополита й численного духовенства, гріб Ігумена Іова відкопали й відкрили, його тіло було нетлінне.

На час відкриття гробу зібралося безліч народу і вони були свідками всього того, що сталося”.³⁴

Київський митрополит Діонісій Балабан призначив свято отця Іова на день його упокоєння — 28 жовтня. То було свято монастирське. Але всенародні святкування відбувалися щороку 10 вересня — день відкриття гробу і канонізації і припадало напередодні свята усікновення голови Івана Хрестителя. У ті дні до Почаївського монастиря прибувало найбільше богомольців. При співучасті численного духовенства і маси народу мощі отця Іова виносили з Печерної церкви і зі співами — молитовною процесією обносили навкруги Успенського Собору.

Звернемо увагу на чудодійне врятування монастиря від турків. Після програної битви гетьмана Богдана Хмельницького під Берестечком, до кінця його життя, а ще більше після смерті Б. Хмельницького, поляки і москвичі військовими нападами поступово доводили Україну до великої руїни й поневолення.

Гетьман Петро Дорошенко хотів звільнити Україну від



Успінський Собор Почаївського монастира, —
вид з південно-західньої сторони.
„Сад цей садив отець Іов Залізо і в тому саду був похований”.

усіх окупантів. З тієї метою він зробив договір з Туреччиною. Турецькі війська пішли походом проти Польщі і на південно-західних землях України грабували міста й села, все палили, а людей вбивали, або забирали в неволю. Дійшли й до Почаєва. Люди втекли в ліси, а багато сховалося в монастирі, де молились і готовились до оборони і смерті. Турки готовились до наступу. Коротенький уривок з історичного нариса Семена Антоновича Жука так наświetлює ту чудодійну подію: „Але несподівано над ранком з 22 на 23 липня 1675 року, турки знялися і в панічному безладді залишили Почаїв. Дивний і незрозумілий відворот турків дав підставу для створення легенди — людських розповідей про чудесне врятування монастиря Божою Матір'ю”.

На підставі тих легенд і записаних розповідей тогочасного ігумена Йосифа Добромирського, інші історики й митрополит Іларіон написали про те чудо обширніше з гіпотезою, що побіч Богородиці над монастирем також було з'явлення отця Іова, якого мощі тоді спочивали в печері у Троїцькому Соборі. Це чудо зображене великими ілюстраціями в Успенському Соборі й на стіні здовж сходів, які ведуть у Печерну церкву, де лежать мощі отця Іова.

То був напад турків — бусурменів. Тепер звернемо увагу на напад на Почаївський та інші монастирі, і взагалі на Українську Православну Церкву, що нападів, робили ті, що називають себе носіями Христової науки і християнських моральних чеснот.

* * *

Щоб мати краще уявлення, в яких обставинах діяли Почаївський монастир і Українська Православна Церква по всій Україні, зупинимось на деяких історичних фактах: в урядовій політиці Польщі й Московщини, які впливи мали на ту політику їхні церковні владарі, — які вимоги вони ставили своїм урядам стосовно державної і релігійної незалежності нашого народу, та які наслідки все те приносило всій Україні в ту добу, яку, від Берестейської унії почавши,



Мощі Св. Іова

історики називають «Великою руїною» України. Подаємо цитати з праць істориків.

„Єпископ Іпатій Потій відразу в своїй єпархії почав навертання на унію «силою і зброєю». Наприклад, в місті Володимирі навертання священника Мартина так переводилось: його під час утрени витягнули з вітваря цієї церкви і повели до Успенської церкви, де на амвоні сидів єпископ Потій; священника потурбували, після зняли з нього ризи, єпископ остриг йому голову на чотири сторони, а потім дякон всю постриг; єпископ Потій об'явив його забороненим в священослуженні”.³⁶

„Єпископ Ісаак Борискович, колишній ігумен Черчицького монастиря під Луцьком. . . , висвячений у Києві 1620 року на катедру Луцьку. . . , був видалений поляками з катедрального Луцька”.³⁷

Іван Власовський звертає увагу на те, що „Уніятів польське католицьке громадянство трактувало, як щось нижче”, і на доказ того цитує уривки із скарги уніятського митрополита Йосифа Рутського: „. . . будь ти найгорливіший католик, висвячений в сан самим законним способом, але коли ти

уніят, то священник — ставай нижче латинського священника, єпископ нижче латинського єпископа”.³⁸

Історичні документи показують, що митрополит Йосиф Рутський домагався у Римі і в Польщі, щоб українських уніятів трактували рівноправними з польськими католиками. Одночасно він намагався порозумітись із православними єпископами, щоб довести до «універсальної унії», цебто поєднання «однієї Руси з другою» і створення патріархату в Києві.³⁹

І. Власовський доводить, що ідея «універсальної унії» була узгоджена з римським центром і з польським королем та його єзуїтськими дорадниками. До того задуму приєднався православний єпископ Полоцький Мелетій Смотрицький. Він їздив до Царгороду та інших патріархальних осідків на Сході і заходився той задум здійснити. Але на Всеукраїнському Соборі в Києві, 16 серпня 1628 року, ієрархи, священники, ігумени монастирів і світські делегати ті підступні заходи «універсальної унії» відкинули.

Висвячених у Києві 1620 року українських православних єпископів поляки не визнавали легальними, бо не просили дозволу в польського короля Сигизмунта III-го, „який 45 років був у Польщі королем, зійшов у могилу державний володар, найвідданіший слуга й опікун римського католицизму, що майже півстоліття обмежував права, а то й переслідував інші віровизнання в Польщі”.⁴⁰

Ті переслідування і знущання над українською й білоруською людністю, їхніми священниками й ієрархами довели до того, що коли митрополит Іов Борецький помер у Києві 2 березня 1631 року, його наступник, Ісайя Копинський,, почав акцію на козацьких нарадах 1631 і 1632 рр. за піддання себе московському царю, з огляду на нестерпні переслідування Православної Церкви в останні роки панування Сигизмунта III-го”.⁴¹

Перед і під час виборів нового короля — Володислава IV-го, боротьбу української православної шляхти в польському сеймі, за права Православної Церкви українського народу, очолював архимандрит Києво-Печерської Лаври —

Петро Могила і домігся закону — «Пунктів заспокоєння». Той трактат вдалося досягнути не тільки завдяки добре організованому приготуванню православних, але й тому, що король Володислав IV-й „... хоч відомий був зі своїх толеранційних поглядів, проте повинен був, як і завжди водилось при виборах короля, дати гарантії свободи віри й привернення порушених прав різновірців у державі, без чого не могло прийняти до самих вибрів”.⁴²

„Пункти заспокоєння”, скріплені підписом і печаткою Володислава, 1 листопада 1632 року...”. Зміст першого пункту того закону в повному тексті такий: „На будучий час руському народові релігії грецької предоставляється вільно відправляти богослуження і святі таїнства; адмініструвати церкви, ремонтувати старі й будувати нові церкви, а також шпиталі, семінарії, школи й друкарні, займати вільно неуніят-там міщанські посади по всіх містах і містечках; церковні братства з їхніми церквами, як ті, що досі були неуніятів, так і ті, які будуть засновані, залишаються при них у спокійному володінні”.⁴³ А сьомий пункт звучить:

„Обидві сторони повинні жити між собою в спокої, припинити всякі суперечки й образливі один на другого писання; наукою і добрими прикладами підтримувати згоду і любов. . .”.⁴⁴

Тоді ж, під час виборів нового короля й написання «Пунктів заспокоєння», поляки все ще не визнавали легальними єпископів, висвячених у Києві 1620 року. „Погодились же на обрання й висвячення нових осіб. Вибрані були тоді ж, в час елекційного сейму, православними світськими послами, а не церковним собором, названі в «Дипломі» архимандрит Петро Могила на Київського митрополита (3 листопада 1631 р.), Олександр (в чернецтві Афанасій) Пузина на єпископа Луцького і Йосиф Бобрикович на єпископа Мстиславського (останні два — 15 листопада 1632 р.). Названим трьом і дано було під час коронаційного сейму королівські привілеї мати під своєю владою і «послушенством» увесь народ український як духовного, так і світського стану, що „не є і не хоче бути в

унії з Римським костелом". Одночасно Володислав IV дав стверджуючі привілеї на правну діяльність ряду православних братств, як Віленське, Львівське, Люблинське, Мінське й інші".⁴⁵

„З відома й по апробаті коронаційного сейму, король видав «Диплом», згідно з яким православним давалась свобода віровизнання, певні права і привілеї та приречення на наступному сеймі поширити ті права згідно з «Пунктами заспокоєння». Конкретно в «Дипломі» сказано було про призначення королем нових владик Православної Церкви в Польщі, а саме: „Що торкається велебного отця Петра Могили, Печерського архимандрита, вибраного не-уніятами на Київську митрополію та маючого сакру від Константинопольського патріарха, рівно ж і уродженого Олександра Пузини, вибраного на Луцьку і Острозьку єпархію, отця Йосифа Бобриковича, вибраного на Мстиславську єпархію і того, хто буде обраний обивателями не-уніятами на Перемиську катедру”, — то всім їм дозволяється без перешкод мати юрисдикцію і виконувати всі обов’язки для тих, хто не є в унії, без всякої до того перешкоди з боку уніятів. Закінчувався «Диплом» урочистим приреченням короля виконати на наступному сеймі все, що залишилось невиконаним згідно з «Пунктами заспокоєння», „якщо дасть Господь Бог”. „Все це, — каже в «Дипломі» король, ми забезпечуємо цим нашим дипломом, який єсть сеймовою конституцією, апробованою авторитетом всього сейму, на ствердження чого ми й дали цей диплом свій з підписом рук наших і послів не тільки від сенату, але й від посольського кола.”⁴⁶

Але не так думали в Римі. „Папа, якого нунцій повідомив про зміст проєкту для заспокоєння православних, що його виробила комісія під головуванням Володислава, признав той проєкт противним канонам Католицької церкви і папським декретам, шкідливим для унії і римського костела, з огляду на що переконував католиків ні в чому не поступатись «схизматикам» і енергійно боротися з «схизмою»”.⁴⁷

„Уніяти видали дві книжки, в яких доводили, що унія

здавна була в українського і білоруського народів, і що всі права і привілеї, дані колись польсько-литовськими володарями, відносяться саме до уніятів, а не до православних”.⁴⁸

„Папа Урбан VIII-й скликав у себе собор, на якому признано «Пункти заспокоєння» противними Божим і людським законам, образливими для католицтва, папського престолу й унії. Папа написав (1 січня 1633 р.) Володиславу, щоб він прийняв унію під свою опіку, а нунцію і митрополиту-уніятіві Рутському, щоб всіх зусиль вживали, або ці «пункти» були відкликані, або не були виконані”.⁴⁹

Історики стверджують, що в тогочасній Польщі: „Тут закони тільки писались, а не виконувались. Найбільш обдурюючі порушення законів часто залишались безкарними. Для того, щоб в житті застосувати певний закон, необхідна була сила. Отже, трудно при таких умовах судити про положення й життя Української Православної Церкви в роках управління Володислава IV, себто перед вибухом повстання Хмельницького, тільки на підставі законодавчих актів; треба, беручи ці акти під увагу, дивитись і на життєві факти на місцях. А ці факти кажуть, напр., що утворена королем, згідно з «Пунктами заспокоєння», комісія для розподілення церков поміж православними і уніятами напіткнулась в своїй праці з боку уніятів на рішучий спротив, місцями навіть збройний, як було то у Вільні, Мінську, Слонімі, Новогрудку Гродні; уніяти зовсім не хотіли віддавати православним захоплених церков. „Уніятське духовенство, яке користало з широкої опіки латинської ієрархії, дозволяло собі різного роду насильства над православними в цілі примушення їх до святого єднання з римською церквою. Воно не тільки не віддавало православним церков, які повинно було передати, а ще захоплювало приналежні неуніятим. За спротив, уніяти тягнули православних в суди; ці ж останні були переповнені католиками і уніятами і завжди рішали справи на користь уніятів, накладаючи на православних суворі кари. . . Холмський владика-уніят Мефодій Терлецький силою повідбирав у 1639 р. у православних церкви в Люблині, Красноставі, Сокалі, Белзі і по інших містах своєї

епархії, позамикав їх і запечатав; православних священників мучив і садовив по тюрмах; у висліді — православні залишались без богослужень, люди вмирали без сповіді і причастя, діти без хрещення, а померлих ховали в полі без християнських обрядів”.⁵⁰

... коли Холмська катедра не була повернена православним, а тільки треба було повернути православним, згідно з «Пунктами заспокоєння» 1632 р., деякі церкви, то уніятський єпископ Мефодій Терлецький не тільки не виконав постанов закону, а ще в переслідуванні всякими способами православних довів, напр., в Красноставі, до того, що одні дістали присуд смерти, другі були висічені біля ганебного стовпа, ще іншим карою було відрубання рук, або конфіскація майна; нарешті змусив «переможених православних» просити у нього прощення, з відреченням одночасно православія, після чого «прощав і приймав» в унію. Він же в Грубешові влаштовував «процесії» покаєнні, коли православні горожани з жінками й дітьми були змушені йти через ціле місто, ставати перед брамою на коліна й просити розрішити їх від «схизми» та прийняти в унію”.⁵¹

„Унія проклятая так потурбувала панство тоє спокійноє, — так писав сучасник тієї доби священномученик Афанасій Филипович, ігумен Берестейський, — що не тільки в країнах, в князівствах, в повітах, містах, містечках і в селах міщан з міщанами, жовнір з жовнірами (бо ж і з козаками внутрішня війна про те була), панів з підданими, родичів з дітками, а й духовних з духовними, на остаток монахів з монахами — до гніву непогамованого приводила, приводить і нещасливо розжариває”.⁵² Священномученика — ігумена Афанасія Филиповича закатували поляки 5 вересня 1648 року.⁵³

Терпіння українського народу перетворилось у всенародне повстання під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Розгромлені польські війська, магнати, шляхта і єзуїти, а з ними й уніятські місіонери, мусіли тікати з України. В лютому 1649 року поляки вислали делегацію до гетьмана Б. Хмельницького на переговори і перемир'я в Зборові.

„Хмельницький поставив у ділянці релігійних питань такі свої умови:

1. Та, гірша за турецьку, неволя, яку терпить через унію український народ, повинна бути припинена, себто, як споконвіку бувало, так і тепер залишалась би тільки одна Русь старого грецького закону, а владництва і всі церкви в Короні й Литві залишились би за руським (українським і білоруським) народами; імені унії щоб не було, а тільки римський і грецький обряди, як це було тоді, коли Русь сполучилась з Польщею;
2. Київським воєводою повинен бути руський з походження і грецької релігії, щоб не нападав, як нинішній, на церкви Божі;
3. Київському митрополитові дається місце в сенаті, перше після примаса польського.
4. Костели й монастирі католицькі в Києві, як є так і залишаються, але єзуїтів і єзуїтських шкіл в Києві не може бути”.⁵⁴

„Хмельницький маніфестаційно був повітаний народними масами, — духовенством, міщанством при тріюмфальному в'їзді його до Києва перед самим святом Різдва Христового року 1648. На чолі тисячного кінного поїзду назустріч гетьманові виїхав тоді єрусалимський патріарх Паїсій, а з ним і київський митрополит Сильвестр Косів”.⁵⁵

„Домагання Хмельницького, поставлені ним в переговорах з комісарами під впливом особливо нових київських настроїв, польський уряд, як і треба було сподіватися, — відкинув. А це означало продовження війни, що й розпочалося на весні 1649 року. Козаки й на цей раз вели війну в союзі з татарами. 5 серпня 1649 р. під Зборовом козаками було розбите польське військо, але в розпучливій для поляків ситуації рятував їх татарський хан, куплений обіцянками поляків, який заявив Хмельницькому, що як гетьман не хоче миритися з поляками, то він кидає гетьмана і переходить на бік короля. Цим змушені були козаки до переговорів з поляками, на чолі військових сил котрих стояв сам король Ян Казимир. Внаслідок тих переговорів була заключена «Збо-

рівська умова» 1649 р., оголошена однак поляками не в формі взаємного договору, а в формі «Деклярації ласки короля, даної на пункти прохання війська Запорізького», і мала бути затверджена на найближчому сеймі, який був призначений на 22 листопада 1649 року». ⁵⁶

Сейм був бурхливий з огляду на унійне питання і сенаторське крісло православному митрополитові і тривав до січня 1650 року. „Католицька партія рішуче стала проти допущення в сенат православного митрополита. Біскупи латинські вбачали в цьому допущенні тяжку образу Римської церкви і заявили, що вони негайно покинуть сенат, як тільки в сенаторському кріслі засяде митрополит Сильвестр Косів. „... митрополит Сильвестер до сенату не увійшов, хоч і прибув на цей сейм до Варшави з духовенством і представниками козацтва”. ⁵⁷ „... папський нунцій протестував 31 січня 1650 р. проти всіх декретів, принятих на останньому сеймі на користь православних та затверджених королем”. ⁵⁸

Історичні дослідження показують, що гетьман Б. Хмельницький передбачав католицькі спротиви і те, що поляки не будуть виконувати тих зобов'язань, які самі ухвалили, і що війна з Польщею буде продовжуватись. Тому Богдан Хмельницький шукав союзників: „Православна Москва відмовилась тоді дати поміч Україні, не бажаючи зривати миру з католицькою Польщею. . .”. ⁵⁹

Передбачення гетьмана Б. Хмельницького здійснилися. Польська шляхта у поспіху мобілізувала великі військові сили свої і найняла чужі — німецькі для повного наступу на Україну. Після битви під Берестечком польські війська дійшли аж до Білої Церкви — недалеко Києва. Там, у Білій Церкві, 28 вересня 1651 року, поляки подиктували Б. Хмельницькому вимушену угоду, якою українську автономію обмежили лише до Київського воєводства; вимагали обмежити козацьку армію до 20 тисяч козаків; поставили вимогу Б. Хмельницькому не входити в союзні договори з іншими державами. Отже, з історії відомо, що той вимушений договір і поновлена польська окупація Правобе-

режних земель України, жорстоке знущання над українською людністю і Православною Церквою нашого народу, були причинами, що нахилили гетьмана Б. Хмельницького до заключення Переяславського договору з Московією 1654 року.

Згідно з тим договором Україна мала б бути союзною, але незалежною державою. „Козацька старшина вимагала від послів — бояр, щоб вони присягнули, що цар буде додержуватись договору. Бояри відмовились присягнути. . . Київський митрополит і духовенство та частина козацької старшини були проти спілки з Московією. . .”.⁶⁰

Московський цар скоро увів свої військові залоги в Київ та інші міста України і виповів війну Польщі. У поході на Білорусь і Литву з московським військом пішли також полки козацької армії з наказним гетьманом Іваном Золотаренком. Війною керував сам цар Олексій. Похід московсько-українських військ був успішний. В короткому часі вся Білорусь і частина Литви з Вільном були окуповані московсько-українськими військами.

У той час татарський хан із своїми ордами пішов на поміч полякам. Сполучене польсько-татарське військо під проводом гетьмана Потоцького пішло наступом на Україну. „Польське військо немилосердно винищувало українське населення. . . Поляки з татарами дійшли аж до Білої Церкви; тут під селом Охматовим побив їх Хмельницький і вони почали відступати. Татарський хан покинув поляків і вернувся до Криму, страшенно плюндруючи по дорозі Україну й забираючи людей у неволю. Весною 1655 року Хмельницький вирушив у похід із сполученням українсько-московським військом. Він знову вигнав поляків з Поділля і зайняв Галичину й Холмщину аж до Люблина”.⁶¹

Гетьман Б. Хмельницький із своїми полководцями слідували за політикою Москви, яка щораз більше займала українські міста своїми військами під претекстом військової допомоги проти Польщі, а в дійсності москвичі прямували до того, щоб Україні вкоротити державну автономію.

„Через те гетьман Б. Хмельницький почав переговори зі Швецією, маючи на думці зав'язати з нею тісний союз, щоб опиратись не тільки на Москву, але й на Швецію, і тим вибороти Україні самостійність. Тим часом Москва без участі українських представників почала з Польщею переговори і навіть заключила з нею у Вильні перемир'я. До Хмельницького дійшла чутка, що поляки принадили московського царя Олексія обіцянкою, що виберуть його своїм королем, якщо він збереже цілість Польщі і захистить її від шведів, які в цей час також оголосили Польщі війну. Це обурило Хмельницького, і він вирішив боротись із Польщею власними силами в спілці зі Швецією та Семигородом. Одночасно вів переговори про союз із Прусією й Туреччиною. . .”⁶²

„З початком 1657 року почалась спільна війна України, Семигороду і Швеції проти Польщі. Український корпус під командою полковника Антона Ждановича разом зі шведами зайняли Краків і Варшаву. Шляхта Пінського повіту (цебто цілого Полісся) добровільно прилучилася до української держави й дістала від Хмельницького забезпечення своїх прав та вільностей, в тім числі й свободи римокатолицької релігії. Австрійський цісар прислав до Чигирина свого посла, пропонуючи посередництво, аби замирити Україну з Польщею. Але з Москви прийшло категоричне домагання припинити війну з поляками. Москва сама вже воювала зі Швецією, щоб не допустити її до участі в поділі Польщі, яку вона хотіла сама забрати всю, віривши, що поляки можуть вибрати царя Олексія своїм королем. . . поляки й татари побили семигородського князя Юрія Ракочі, і він мусів помирितись з Польщею. Тоді й Жданович зі своїм військом відступив на Україну.

Ця невдача тяжко вразила Богдана Хмельницького, він занедужав і за кілька днів помер (27 липня 1657 р.) в своїй столиці Чигирині. Поховали його поруч із сином Тимошем у Суботові, у побудованій ним церкві. Україна знову залишилась на роздоріжжі”.⁶³

Після смерті гетьмана Б. Хмельницького, аж до кінця

доби гетьмана Івана Мазепи, на протязі 50-ти років, обабіч Дніпра в Україні було аж десять обраних і наказних гетьманів: Юрій Хмельницький, Іван Виговський, Яким Сомко, Павло Тетеря, Іван Брюховецький, Петро Дорошенко, Дем'ян Многогрішний, Михайло Ханенко, Іван Самойлович та Іван Мазепа.

Не всі вони були видатними державниками й полководцями, але всі бачили ворожі напасті й шукали допомоги; всі мали бажання захищати національні й релігійні вольності свого народу; творили різні союзні договори і провадили війни з єдиною метою — визволити Україну від різних чужих агресорів.

Усі ж сусіди України були віками не союзниками, а поневолювачами нашого народу. Тому-то всі «союзні» договори завжди кінчалися зрадою. Вороги України між собою творили таємні і явні перемир'я політичними маніпуляціями, військовими нападами, релігійними агітаціями і провокаторськими діями чинили між українцями двоподіли і внутрішню боротьбу, яка завжди йшла на користь ворогам. Єдине, чого вороги України боялися — це єдності української нації. Тому-то життя майже кожного гетьмана було zagrożене. Вороги провокаторськими вбивствами, розстрілами і засланнями обезголовлювали державно-військовий провід України, територією України ділились і панували над нашим поневоленим народом.

„Коли вмирав гетьман Богдан Хмельницький, козацька рада вибрала за гетьмана його молодшого сина Юрія, ще дуже молодого хлопця, мало здібного і слабовитого. Цим вибором, зробленим ще перед Богдановими очима, хотіли вшанувати великого гетьмана, але дуже скоро виявилася повна нездібність Юрія Хмельниченка і тоді старшина козацька вибрала на своїй нараді за гетьмана генерального писаря Івана Виговського, українського шляхтича з Овруцького повіту на Київщині. Це був дуже розумний і освічений політик, добрий український патріот.

В останніх роках життя гетьмана Б. Хмельницького він відігравав велику роль у українській закордонній політиці.

Однак Іван Виговський не зумів придбати собі популярності серед простого козацтва, — особливо гостро виступало проти нього Запоріжжя, осередок демократичних козацьких традицій, . . . Іван Виговський вів переговори з Польщею і Туреччиною, приєднав до себе кримського хана, а від Швеції добився признання самостійності України.

Однак Москва, добре розуміючи куди хилиться політика Виговського, почала робити проти нього інтриги в Україні, піддержуючи рух, який почався проти Виговського на південній Полтавщині серед простого козацтва й народу. На чолі того руху був полтавський полковник Мартин Пушкар. Москва піддержувала Пушкаря.

Упоравшись із повстанням і спираючись на допомогу кримського хана, що сам прийшов з військом в Україну, Виговський рішив розірвати унію з Москвою і сповістив про те окремим маніфестом європейські держави, мотивуючи той розрив зрадливістю московської політики і бажанням Москви придушити українську волю.

Але, пориваючи з Москвою, Виговський рішив піти на унію з Польщею. Влітку 1658 року він вів про це переговори в Варшаві через свого післанця — полковника Тетрю, а восени того ж року списав в Гадячі з представниками польського уряду трактат, на підставі якого Україна приступила до унії з Польщею на підставах більш-менш таких, як з Литвою.

Частина України (Чернігівщина, Полтавщина, Київщина з частинами Волині й Поділля) вступала в унію як окрема держава, («Велике князівство Руське», подібно як «Велике князівство Литовське»), зі своїм власним, вибраним усіма станами гетьманом, своїми міністрами, фінансами (окремою монетою), з власним військом, якого мало бути 40 тисяч. Православна віра мала бути цілком зрівняна в правах з католицькою, . . .”⁶⁴

Історики звертають увагу на те, що в Гадяцькому договорі, який був заключений 16 вересня 1658 року, гетьман Іван Виговський „. . . на першому місці в договорі ставить релігійні справи”. . . , і що то було „. . . надзвичайно важливою

реальністю, з огляду на союз України з одновірною Московою”⁶⁵

Вісім пунктів того договору були присвячені вольностям Православної Церкви українського народу. Тут візьmemo до уваги лише початкові чотири пункти.

1. „Старожитна грецька релігія, та сама, з якою руський народ приєднався до корони Польської, повинна залишатися при своїх привілеях і вільній відправі богослужень скрізь, де тільки є руська мова, по всіх містах, містечках і селах, в Короні і Великому Князівстві Литовському, не тільки в церквах, але й в прилюдних процесіях, навіщенні хворих зі св. тайнами, при похоронах і всьому іншому так само, як і латинський обряд користує з вільного і відкритого богослуження.
2. Тій же релігії грецькій дається право вільної відбудови церков і нових монастирів, як і поновлення і направи старих. Для тієї ж віри, що противна давній грецькій православній і сіє поміж римським і старо-грецьким народами роздори (унія), ніхто, ні духовного, ні світського, чи сенаторського, чи шляхетського стану ні в якому разі не може фундувати, будувати і помножати церкви, монастирі й фундуші, ні в духовних, ні в королівських, ні в своїх дідичних маєтках, — і по силі цього договору ніколи не повинні цього робити.
3. Римській релігії на території Київського, Чернігівського і Брацлавського воєвідств («Велике Князівство Руське») дозволяється вільне віровизнання. Світські пани римської релігії не мають жодної юрисдикції (права патронату) над духовними й ченцями грецької релігії; належить вона відповідному пастиреві.
4. З огляду на те, що в спільній вітчизні обом обрядам (латинському і грецькому православному) повинні належати однакові привілеї і почесі, то Київський митрополит з чотирма владиками — луцьким, львівським, перемиським, холмським і п'ятим з Великого Князівства Литовського — мстиславським, за їх власним порядком, будуть засідати в сенаті, з такими ж

привілеями і вільним голосуванням, як засідають в сенаті духовні римського обряду. Одначе отцю митрополиту предоставляється місце нижче архиєпископа львівського, а православним владикам нижче їх повітових єпископів”.⁶⁶ Але римський і московський центри мали свої пляни.

Гадяцький договір був затверджений польським сеймом 1659 року. З історії відомо, що після того договору обидва релігійні центри — римський католицький і московський православний, які мали рішучий вплив на їм слухняні уряди, різними способами робили заходи, щоб Гадяцький договір був зліквідований.

„Рим — папа Олександр VII-й і, з наказу його, нунцій Відоні, що „до занедужання боровсь за святу справу” — завзято боронив уніятську Церкву в Польщі; римська курія на зборах кардиналів 8 липня 1659 р. гостро засудила поступовання латинських польських єпископів, бо ж на Гадяцький договір присягли сам король Ян Казимир, теж єзуїт і кардинал до обрання на трон польський, архиєпископ Лещинський в імені всього клиру польського, єпископ Віленський Завіша, в імені всього клиру литовського, воєводи та канцлери польський і литовський. Кардинали наказали полякам через нунція в Польщі „зробити протест, щоб усунути й відкликати все, що на шкоду католицької віри (унії) було в Гадяцькому договорі”.⁶⁷

Гетьман Іван Виговський мусів воювати з Москвою. „Московські гарнізони вибито з України, і тільки в Києві держалась московська залога. Москва вислала проти України велике військо під начальством князя Трубецького. Те військо весною 1659 р. обложило Конотоп, . . . недалеко від Конотопа, Виговський розговорив армію Трубецького. 30 тисяч москалів полягло на місці, багато попало в полон. Знищено найкращі московські полки. Але Гадяцький трактат, у якому виявився політичний і культурний рівень української інтелігенції половини 17-го віку, зовсім не сподобався демократичним українським колам, Запоріжжю й народним масам. Сама ідея нової спілки з Польщею була дуже

непопулярна і внівець обертала всі заходи Виговського та його прихильників. Кошовий отаман Сірко вдарив із своїми запорожцями на Крим, а потім на Чигирин — гетьманську столицю. Козаки незадоволені спілкою з поляками в кількох місцевостях повстали проти Виговського. Побачивши, що починається кривава міжусобиця, Виговський у жовтні 1659 року зрікся булави”.⁶⁸

Життя гетьмана І. Виговського скінчилося трагічно. „Поляки дали Виговському титул Київського воєводи і барське староство. З 1662 року Виговський виявив себе як член Львівського братства, заступник інтересів українського православного населення. За обвинуваченням гетьмана Павла Тетері в козацькому повстанні був 1664 року поляками розстріляний під Корсунем”.⁶⁹

На Правобережній Україні протипольські повстання не втихали. Також на Лівобережжі між козацтвом і народними масами були протипольські настрої. Коли гетьман Іван Виговський уступив, козацька старшина негайно у жовтні в Германівці на Київщині обрала гетьманом Юрія Хмельницького.

В тому часі московські агітатори поширювали пропаганду проти будь-якої спілки з Польщею, послуговуючись широкознаними єзуїтськими і уніятськими насильствами над українською православною людністю в Україні й Білорусії і тим вони ще більше вносили заколоти й безладдя між козацтвом і всім населенням.

Після розгрому московського війська під Конотопом, Москва поповнила свою армію, а коли гетьманом знов став Юрій Хмельницький, московські війська під командою князя Трубецького вирушили в Україну і знов подиктували Юрієві Хмельницькому Переяславську угоду, але зі змінами ще більш некорисними для України — з більшою залежністю від московського царя; московські війська, крім Києва, знов почали займати головні міста в Україні, а разом з військом прибували московські бояри і поселявались у містах. Це викликало велике незадоволення проти Москви.

Історична хронологія тогочасних подій показує, що

польський король і шляхта у Переяславському договорі вбачали для Польщі велику загрозу. Тому-то поляки робили релігійні й національні уступання в Гадяцькому договорі, щоб тим закріпити й свої права і впливи на Правобережній Україні, а тим самим анулювати загрозу Переяславського договору.

Таку ж мету мали й москвичі і повели агітацію, щоб Гадяцький договір з Польщею зліквідувати. Історики вважають, що ті договори були причиною війни Московщини з Польщею 1660 року. Польське військо, з допомогою татарських загонів, перемогло московську армію і під Чудновом на Житомирщині примусили москвичів капітулювати. Тоді гетьман Юрій Хмельницький рішив зірвати угоду з Москвою і склав умову з поляками 1660 року про поєднання України з Польщею. Той договір був майже повторенням Гадяцького договору гетьмана І. Виговського з 1658 року. Історик І. Власовський твердить, що ті два договори „... . були найбільшими досягненнями, вимушеними від поляків православними українцями в боротьбі їх проти унії в Польщі від 1596 року, і за права їхньої Православної Церкви”. При цьому звертає увагу й на те, що наші „... . українські католицькі історики Гадяцький договір називають. . . «нелюдським для з'єдинених (уніятів) договором»”. ⁷⁰

Бажання гетьмана Юрія Хмельницького, так як і його батька Бодана та Івана Виговського — з'єднати і державно незалежнити всю Україну, не здійснились. Українські народні повстання частіше зривалися проти польського закріпачування людей і проти посилених єзуїтських та уніятських переслідувань на Правобережній Україні і на Білорусії.

На Лівобережжі козацькі полки, тероризовані московськими військовими залогами, не хотіли єднатися з Польщею. Московські військові і боярські наставники слідкували за козацькими військовими частинами, вели агітацію проти гетьмана Юрія Хмельницького і між старшинами робили заходи, щоб на Лівобережну Україну вибрати іншого гетьмана.

Козацька старшина скликала нараду 1662 року в Козельці на Чернігівщині і там обрали гетьманом полковника Якима Сомка, що до того часу виконував обов'язки наказного гетьмана Лівобережжя. Яким Сомко був противником спілки з Польщею й одночасно був незадоволений московською окупаційною політикою на Лівобережній Україні. За те Москва не мала довір'я до Я. Сомка — не хотіла визнати старшинського вибору його на гетьмана й обвинувачувала його за зв'язки з Ю. Хмельницьким.

Гетьман Юрій Хмельницький знав про події на Лівобережжі. Одночасно він знав що й на Правобережжі народні маси були дуже незадоволені його спілкою з поляками. До того ще й татарські загони страшенно грабували населення і забирали людей в неволю. Побачивши, що він, як гетьман, не зможе заспокоїти всього народу, з'єднати його й навести лад, Юрій Хмельницький 1663 року склав булаву і постригся в ченці в Печерському монастирі в Києві. Того ж самого року на його місце старшина вибрала гетьманом Правобережжя полковника Павла Тетерю, який за гетьмана І. Виговського з шляхтичем Юрієм Немиричем вів переговори в справі Гадяцької угоди і був прихильником спілки з Польщею.

Майже одночасно, 1663 року, на Лівобережжі під Ніжином, була козацька нарада. На ту старшинську нараду прибули московські послы. Прибув туди також із Запоріжжя кошовий Іван Брюховецький із запорізьким військом і козацькою «черню» (втікачі з під польського шляхецького володіння). Наради були дуже бурхливі. Ті наради історики називали «чорною радою». Якима Сомка та інших старшин арештували. За агітаторською піддержкою московських послів, гетьманом Лівобережжя вибрали Івана Брюховецького. Якима Сомка, ніженського полковника Василя Золотаренка та інших старшин московські послы оголосили зрадниками і вони були покарані смертю в Борзні. Іван Брюховецький зложив присягу на вірність цареві.

Після вибору Павла Тетері гетьманом Правобережжя у спілці з Польщею, а Івана Брюховецького гетьманом Лівобережжя, Україна стала поділена на дві частини, на два

гетьманства: лівобережне і правобережне. Побіч релігійного розбрату почався період політичного роздору, період українських воєнних братовбивств, які були корисні Польщі й Московщині.

В історичних довідниках нема вдосталь показників про те, що після Богдана Хмельницького наступні гетьмани мали тісний зв'язок із запорізькими отаманами. Мабуть саме тому запорізька старшина трималась осторонь наступників Богдана Хмельницького і, через непоінформованість про московських поневолювачів, довгий час були прихильні до спілки з Московщиною, або тримались осторонь.

Помимо багатьох розгромів польського війська і втечу Польщу, поляки кожного разу вертались в Україну і, навіть, мріяли про те, щоб забрати Лівобережжя, тобто всі землі України.

Король Ян Казимир, 1664 року, сам очолив похід польського війська з участю козацтва, що було в розпорядженні Павла Тетері. „Він дійшов, палячи й руйнуючи по дорозі українські міста й села, аж до Глухова. . . , але надійшли москалі з Брюховецьким і король мусів відступати. При переправі через Десну поляків дуже погромив Брюховецький.

„Тимчасом, як польський король воював на лівому березі Дніпра, польський генерал Стефан Чарнецький втихомирював народнє повстання, що вибухло проти поляків на правому березі. Зі страшною лютістю нищив Чарнецький міста й села, вирізував усю людність; він узяв Чигирин і Суботів, де звелів викинути з домовин кістки Богдана Хмельницького та його сена Тимоша, щоб помститись хоча б над мертвими ворогами Польщі. Поруч Яреми Вишневецького, це був один з найлютіших катів українського народу”.⁷¹

З історії Української Православної Церкви бачимо, що ще за життя гетьмана Богдана Хмельницького, коли він після битви під Берестечком шукав військової допомоги, тоді москвичі відмовились дати йому поміч. Але, маючи такі

пляни як і поляки, тобто володіти Україною, москвичі ждали, щоб Україна у зтяжній боротьбі стала безсилою, а тоді, під претекстом загрози католицизму, опанувати всі землі України і її Православну Церкву. Тому-то один рік перед Переяславським договором: „Беручи Україну під свою руку, — пише митрополит Іларіон, — цар московський тим самим звільнив її від римо-католицького гнету. Про це виразно говорить нам і сама постанова Московського Земського Собору 1653 р. про Україну. Собор постановив тоді, щоб цар Олексій Михайлович, зволив того гетьмана Богдана Хмельницького і все військо Запорізьке з городами їх і землями прийняти під свою государську високу руку для православної християнської віри і свв. Божих церков, бо пани Рада і вся Річпосполита на православну віру і свв. Божі церкви повстали і хочуть їх знищити”.

„Ставлячи тезу про Берестейську унію, як про одну з головних причин Переяславської угоди, ми тим самим творців унії та її дальших опікунів і фанатичних діячів, що не перебирали в засобах при її впровадженні, повинні вважати справжніми винуватцями Переяславської угоди 1654 року”.⁷²

Київський митрополит Сильвестер Косів помер 1657 року. Невдовзі гетьман Іван Виговський скликав собор у Києві, 18 жовтня 1657 року, на якому вибрали на київського митрополита єпископа Луцького — Діонісія Балабана.

„Вибори й інтронізація на Київську митрополичу катедру митрополита Діонісія Балабана були першим випадком поставлення українського православного митрополита після Переяславської угоди 1654 р. з Москвою. Як бачимо, і церковна влада Української Православної Церкви і світська гетьманська влада перевели цей акт виборів і поставлення в повній незалежності від влади московської”.⁷³

Але Чернігівський архієпископ Лазар Баранович, помимо того, що від митрополита Сильвестра мав грамоту на Чернігівську катедру, він, ще за життя митрополита Діонісія, „... перший з українських ієрархів звернувся на початку 1660 року до московської влади з проською видати йому грамоту на Чернігівську єпископію. Зокрема цей

впливовий ієрарх хоч вів дволичну політику між Москвою і Польщею, немало прислужився Москві в історії підпорядкування нею московському патріархові Київської митрополії, який факт мав немаловажне значення і в політичному відношенні”.⁷⁴ А після упокоєння митрополита Діонісія, Єпископ Лазар Баранович „. . . у листі до наказного гетьмана Яким Сомка, 10 червня 1663 року, радив звернутися до московського царя за дозволом обрати в Києві митрополита”.⁷⁵ Але смерть Яким Сомка і вибір «чорною радою» на гетьмана Івана Брюховецького зупинили ці заходи.

„А між тим на Правобережній Україні відбувся в Корсуні, 9-19 листопада 1663 року, елекційний собор для виборів митрополита, в якому соборі не брав участі Київ і ціле Лівобережжя. Перше засідання цього собору відбулось 9 листопада. Собор розколовся на дві партії: одна обрала на Київську катедру Йосифа Нелюбовича-Тукальського, єпископа Мстиславського, що називався тепер також Білоруським; друга — Антонія Винницького, єпископа Перемиського. З приводу такого розбиття, призначено було нове зібрання собору на 19 листопада. Були на ньому єпископи: Луцький Гедеон Четвертинський, Львівський Афанасій Желиборський і Перемиський Антоній Винницький і представники західних частин Київської митрополії від духовенства і мирян; останніх очолював правобережний гетьман Тетеря. Але й тепер не прийшло на соборі до згоди. Партія єпископату й гетьмана вибрала на митрополита єпископа Антонія Винницького, друга ж партія з духовних і світських, керована Слуцьким архимандритом Феодосієм Василевичем, обрала єпископа Йосифа Тукальського, проти обрання якого, ніби «приватного», а не соборного, єпископи видали протестацію. Обидві сторони представили своїх кандидатів на затвердження королю Яну Казимиру. Король презентував на Київську митрополію обох кандидатів. . .”.⁷⁶

„Митрополит Йосиф Тукальський мав у своїй юрисдикції Правобережну Україну, Білорусь і Литву, тоді як Західня Україна (Галичина, Волинь і Поділля) знаходились

більше в управлінні митрополита Антонія Винницького. Тетеря незадоволений затвердженням митрополита Тукальського, постарався донести польському урядові, що нібито митрополит Тукальський змовився з Виговським витіснити поляків з Правобережної України і віддати її Москві, а з ченцем Гедеоном (колишнім гетьманом Юрієм Хмельницьким) підбурює козаків проти нього — Тетері. В наслідку доносу, митрополит Тукальський і Юрій Хмельницький були схоплені в червні 1664 року Чарнецьким і відвезені до фортеці в Марієнбурзі, де митрополит був ув'язнений два роки".⁷⁷

Про колишнього гетьмана Івана Виговського вже була згадка про те, що його поляки арештували і в Корсуні 1665 року розстріляли.

„Павло Тетеря брав участь у поході короля Яна Казимира на Лівобережжя, а потім помагав полякам на чолі зі Стефаном Чарнецьким і татарами боротися проти козацько-селянських повстань на Правобережжі. 1665 року ватажок повстанців — В. Дрозденко розбив Тетерю під Працлавом і Тетеря змушений був зректися з гетьманства; захопивши військовий скарб, державний архів і гетьманські клейноди, виїхав до Польщі, де перейшов на католицтво і дістав звання стольника полоцького та старости брацлавського, ніжинського і чигиринського. Але незабаром у Тетері почалися спори й процеси за маєтки з польськими магнатами. Пограбований єзуїтами у Варшаві і не діставши підтримки польського уряду, виїхав до Молдавії (Яси), а звідти до Адріанополя, де, мабуть, готував якусь антипольську акцію по боці Туреччини, але незабаром помер. . .”.⁷⁸

На Лівобережжі Іван Брюховецький „ставши гетьманом виявив себе цілковитим підданцем Москви, як у політичному так і в церковному управліннях. Він все носився з бажанням, щоб на Київській митрополичій катедрі посадити митрополита присланого з Москви і в тій справі писав прохання до царя, „. . . все повторював головну свою мотивацію, що митрополит-москвин потрібний в Києві для того, аби „духовний чин київський до лядських митрополитів

(Йосифа й Антонія) не шатався, і Малая Русь, почувши, що прислано на митрополію московського строїтеля, стверджувалась би і скріплюлась під високою рукою великого государя".⁷⁹

„У вересні 1665 року вибрався Брюховецький до Москви в супроводі оточення 535 людей. У складі того оточення було кілька духовників на чолі з Переяславським протопом Бутовичем. Брюховецький 11 жовтня 1665 року представив свої т.зв. «московські статті» посеред яких 4-та стаття була „О митрополії на Київ". В ній гетьман знову бив чолом послати на Київ святителя з Москви, щоб „духовний чин, оглядаючись на митрополитів під рукою польського короля, в шатості війську не був шкідливий. Коли Брюховецький вернувся з Москви, і рознеслася чутка про те, що він бив чолом в Москві про митрополита для Києва з Москви, то в Києві повстало з приводу того велике обурення".⁸⁰

„Коли ж поприїздили ще московські воєводи та почали вводити свої порядки, виникло явне незадоволення, Брюховецького називали зрадником і почали покладати всі надії на Дорошенка".⁸¹

На Правобережжі народні повстання не втихали, бо мали піддержку козацького війська. Після уступлення Тетері, козацька старшина восени 1665 року вибрала на гетьмана видатного полковника Петра Дорошенка. Завдяки заходам П. Дорошенка, поляки випустили з в'язниці митрополита Йосифа Тукальського. З того часу митрополит Йосиф Тукальський став найближчим дорадником гетьмана Дорошенка, тримаючи з ним впродовж всього свого митрополичого служення, до смерті. В січні 1669 року мешканець Києва Ушаков рапортував у Москві, з доручення воєводи Шереметева, що „в Києві по всіх монастирях і в народі всяких чинів люди митрополита Йосифа Тукальського люблять і хочуть, щоб він на митрополії був як перше".⁸²

Гетьман Петро Дорошенко, будучи осаулом у Тетері, добре знав політику поляків і москвичів і їхні стремління супроти України. Про Польщу він сказав так: „Король дав козакам привілеї, а згодом присилає поляків, і вони всі воль-

ності від них відіймають і православних християн, не тільки козаків, але й полковників та старшину б'ють, мучать, беруть усякі побори, а в багатьох містах Божі церкви збезчестили, а інші обернули на костели".⁸³

Тому гетьман Петро Дорошенко рішився звільнити Україну обабіч Дніпра і з'єднати в одну незалежну державу. Але тоді запорізький кошовий отаман Іван Сірко, як і раніш, все ще не розумів ідеї всенароднього, державного об'єднання і боротьби за соборну державну незалежність, тому й не піддержав П. Дорошенка. Керівник повстанців Василь Дрозденко також не розумів ідеї державної незалежності, й собі хотів стати гетьманом так, що Петро Дорошенко мусів з ним розправлятись зброєю.

Незалежно від того, гетьман П. Дорошенко, скріпивши козацькі збройні сили на Правобережжі, виступив проти короля Яна Собеского і наступами почав виганяти в Польщу польських окупантів Правобережжя. Під час його майже дворічної переможної боротьби, на Лівобережжі також вибухали протимосковські повстання з ненавистю не тільки на московських окупантів, а й на гетьмана Івана Брюховецького за його державну і церковну запроданість Москві.

Після Переяславської угоди 1654 року, Московщина почала воювати з Польщею з такою ж метою і надією, що й Польща — оволодіти всю Україну. Після уступлення Юрія Хмельницького, коли постали два гетьманати — Правобережний і Лівобережний, тоді з польськими і московськими військами брали (часто вирішальну) участь козацькі армії. З того часу в українському народі постали також воєнні братовбивства, які з року на рік ішли на користь лише ворогам нашого народу.

Але, навіть у такій трагічній дійсності, обидва вороги України не змогли одні одних перемогти і, головне, не змогли подолати українського народу.

Після тринадцятирічної війни (щоб опанувати Україну), Польща і Московщина були знесилені. Знаючи, що гетьман Петро Дорошенко рішився змагатись за з'єднання всіх земель і державне унезалежнення України, вони пе-

редбачили ще більші повстання — більшу і довшу боротьбу з українським народом.

Щоб не допустити до українського всенационального об'єднання і державної незалежності України, Польща і Московщина почали мирові переговори, під час яких домовились не воювати одна проти одної, а воювати лише проти України; рішили, що Лівобережжя має бути під московським володінням, а Правобережжя під польським і в Андрусові на Білорусії 13 січня 1667 року підписали договір двоподілу України.

Коли народ на Лівобережжі довідався про московсько-польський договір, тоді почались численні протимосковські повстання. Іван Брюховецький також збагнув велику помилку свого москвофільства і „В лютому 1668 року Брюховецький підняв повстання проти Москви, в універсалах повідомляючи, що він змушений був „від руки й приязні московської відлучитися”, бо Московщина разом з Польщею задумали „Україну, вітчизну нашу милу”, руйнувати, спустошити й на ніщо обернути, вигубивши в ній усіх великих і малих мешканців”.⁸⁴

Козацько-селянські військові з'єднання виганяли з України московські військові залоги, царських бояв і чиновників. Іванові Брюховецькому, помимо його протимосковських революційних універсалів, значна більшість старшини, козаків і населення більше не довіряли.

Навесні 1668 року гетьман Петро Дорошенко вирушив з армією на Лівобережжя. „Скрізь народ вітав його з великою радістю. Коли Дорошенко надійшов до табору Брюховецького коло м. Опішні на Полтавщині, козаки вбили Брюховецького і перейшли до Дорошенка. Таким чином Дорошенко став гетьманом обох боків Дніпра і злучив Україну до купи. Він відігнав москалів поза межі України, але в цей момент надійшла звістка, що поляки наступали на Поділля”.⁸⁵

Петро Дорошенко призначив своїм заступником — наказним гетьманом на Лівобережжя — чернігівського полковника Дем'яна Многогрішного, а сам вирушив на правий

берег Дніпра, щоб там організувати оборону проти польського наступу.

У тому часі в Чернігові на кафедрі був архієпископ Лазар Баранович, якого напередодні свого упокоєння 1657 року, гетьман Богдан Хмельницький призначив блюстителем — виконуючим митрополичі обов'язки Київської митрополії. Але Лазар Баранович не переїхав у Київ і тих обов'язків не виконував, а так як і Брюховецький хотів, щоб Українську Православну Церкву підпорядкувати під московське зверхництво.

Другим єпископом став Мефодій Филімонович, ще більший поклонник Москви, про якого, побіч біографічних даних, є такий історичний запис: „Так протопоп Максим Филімонович, принявши чернечий постриг з ім'ям Мефодія, був 4 травня 1661 року висвячений в єпископа Мстиславського в Москві блюстителем московського патріяршого престолу Пітиримом, митрополитом Сарським і Подонським. До своєї єпархії Мстиславо-Могилевсько-Оршанської на Білорусі єпископ Мефодій і не поїхав, нею не керував, а, діставши тоді ж призначення від Москви на блюстителя Київської митрополії, він відбув на Лівобережну Україну в характері московського агента”.⁸⁶

Отже, як бачимо, 25 років перед тим, як московські царі зі своїм православним центром змогли цілковито підпорядкувати собі Українську Православну Церкву, із численних історичних досліджень того часу можна робити висновки, що москвичі не дуже зважали на церковні канони і з року на рік, більше й більше висилали війська, урядників і церковних пропагандистів так, як на Правобережжі робили польські єзуїти і наші українські уніятські місіонери.

Історичні довідники показують, що чернігівський полковник — Дем'ян Многогрішний, якого гетьман П. Дорошенко призначив бути наказним гетьманом Лівобережжя, був під впливом чернігівського архієпископа Лазаря Барановича — полковника Москви, і тому Д. Многогрішний, без порозуміння з гетьманом П. Дорошенком, не відкинув московських заходів провадити переговори стосовно пре-

мир'я і угоди пор союз із Москвою.

Історик Дмитро Дорошенко написав, що коли гетьман Петро Дорошенко вернувся на Правобережжя зупиняти польський наступ, „З цього скористались люди, які все ще думали, що краще держатись московської протекції, виторгувавши тільки в Москві якнайширшу автономію для України. На чолі цих людей стояв полковник Дем'ян Многогрішний. . . і чернігівський архієпископ Лазар Баранович. Закликане ними московське військо вступило в межі Сіверщини і почало завойовувати її. Тоді лівобережна старшина з'їхалась до Новгород-Сіверського, вибрала за гетьмана Многогрішного і той зараз почав переговори з Москвою. Вже з початку 1669 року в Глухові списано умову, за якою Україна мала знову вступити під московську протекцію з тим, щоб московські воєводи сиділи тільки в Києві, Чернігові, Ніжені, Острі й Переяславі і не втручалися зовсім у внутрішнє українське життя. Більша частина лівобережних полків пристала до цього”.⁸⁷ В історії добогів Дем'яна Многогрішного зветься «Глухівські статті».

Історик Олександр Оголоблин подає такі інформації: „Многогрішний твердо стояв на ґрунті самостійності України, відверто висловлювався проти імперіялістичної політики Москви і розпочав таємні переговори з Петром Дорошенком. Прихильник сильної гетьманської влади не довіряв вищій старшині, з якою поводився дуже різко. . . Все це викликало опозицію вищої старшини, яка, за допомогою Москви, зробила 13.3.1672 року державний переворот, заарештувала Многогрішного й видала його Москві. Обвинувачений у «державній зраді» був тортурований і засуджений на страту, яку замінено було на довічне заслання до Сибіру Дем'яна Многогрішного, його брата Василя й небожа Михайла”.⁸⁸

Того ж року, на місце Дем'яна Многогрішного, гетьманом Лівобережжя став Іван Самойлович, який також заповів свою вірність московським «протекторам». Одночасно він „. . . хотів стати гетьманом обабіч Дніпра і через те інтригував перед Москвою проти Дорошенка”.⁸⁹

Становище гетьмана П. Дорошенка стало дуже трудне, особливо тоді, коли „Запоріжжя висунуло проти нього кандидатуру на гетьмана писаря Запорізької Січі — Петра Суховія, який, з підтримкою кримських татар, збройно виступив проти Дорошенка”.⁹⁰

„На початку 1669 року Дорошенкові з поміччю Сірка, що перейшов на його бік, вдалося розгромити Суховія і союзних із ним татар, але почалася боротьба з наступником Суховія, — уманським полковником Михайлом Ханенком, льяольним супроти Польщі”.⁹¹

З того бачимо, що не тільки ворожі агентури, а й українські безвідповідальні кар’єристи, що думали лише про свою славу, доводили до того, що в Україні бували нараз і по три гетьмани, були братовбивчі битви, народ не знав, кого слухатись, а така дійсність дуже помагала ворогам вертатись і поневолювати Україну.

Польща й Московщина, хоч кожна по своєму, весь час мріяли, щоб опанувати всю Україну, однак тримались Андрусівського договору — двоподілу України; вони політичними і церковними агітаціями помагали чинити між українцями внутрішні роздори й ворожнечу. Сім років гетьман П. Дорошенко безперервно зводив битви з польськими і московськими напасниками. Його армія понесла великі втрати. Велику шкоду наніс Дорошенкові ворохобний уманський полковник Михайло Ханенко, якого поляки визнали гетьманом, а також запорізький кошовий отаман Іван Сірко, що приєднався до Ханенка. Гетьман Лівобережжя Іван Самойлович, хоч сам був під московським наглядом, але мріяв стати гетьманом всієї України і через те був противником гетьмана П. Дорошенка.

Правобережна Україна була дуже зруйнована. Гетьман П. Дорошенко бачив, що не зможе збільшити своєї армії так, щоб усіх ворогів перемогти. То була та головна причина, що П. Дорошенко рішився на спілку з Туреччиною.

„Хоч яка непопулярна серед українського народу була думка про турецький протекторат, проте Дорошенко мусів звернутись до неї, бо не бачив іншого виходу і способу

відбитись від Польщі та зібрати докупи розшарпану Україну. Він уважав, що турецький протекторат не буде зовсім перешкоджати державній самостійності України та її вільному розвитку. Через те він увійшов у тісні зносини з турецьким султаном Мохаммедом IV-м і намовив його розпочати війну з Польщею”.⁹²

Весною 1672 року турецький султан вирушив на Україну з великим військом. Коло Кам'янця злучився з військом Дорошенка. Після облоги Кам'янця й розбиття польських і Ханенкових військ, пішли походом аж до Галичини.

Восени 1672 року в Бучачі турки подиктували полякам мирову умову, що її підписав король Михайло Вишневецький (син Яреми), на підставі якої поляки зрікались центральних земель України. Поділля осталося під турецькою окупацією. Поляки мусіли платити туркам данину, згідно підписаного договору.

Та перемога над поляками нанесла Правобережній Україні великі спустошення. Турки й татари руйнували міста й села, церкви палили або перетворювали собі на мечеті; молодих людей забирали в неволю; малих дітей вивозили в Туреччину, щоб їх виховувати на яничар. „... .народ проклинав Дорошенка, вважаючи його за головного винуватця свого нещастя й усієї руїни краю”.⁹³

Побачивши як турки й татари руйнують міста й села і нищать наш народ, гетьман П. Дорошенко „... .був готовий признати зверхність московського царя, аби тільки Україна була вся вкупі й мала повну автономію. Але в Москві боялися такого самостійного й рішучого гетьмана, як П. Дорошенко, та до того проти нього виступив лівобережний гетьман Іван Самойлович”.⁹⁴

Новий польський король — Ян Собеский, зібравши більше війська, пішов війною проти турків. У битвах з турками йому помагали Михайло Ханенко і запорізький отаман Іван Сірко і під Хотином турків розгромили. Після тієї перемоги, не маючи загрози від ослабленої армії П. Дорошенка, ні М. Ханенка, ні від кошового Івана Сірка, польська шляхта, а з нею й єзуїти, знову верталися в Україну й

закріпачували людність, збільшували переслідування православного населення, — священників, ієрархів та пожеввали наvertання на унію.

Народ почав утікати за Дніпро й оселятися на лівобережній гетьманщині, або ще й далі, в московській слобожанщині. Михайло Ханенко також побачив, що поляки, хоч були його визнали гетьманом Правобережжя, але його гетьманування під польською окупацією не має жодного значення і він перебрався на Лівобережжя. Запорізький кошовий Іван Сірко нарешті прилучився до Дорошенка, але... запізно.

Іван Самойлович двічі з військом виступав проти П. Дорошенка. Перший похід 1675 року не вдавсь, бо рознеслась вістка, що на допомогу Дорошенкові йдуть турки і татари, а тому Самойлович вернвся. „... коли Самойлович восени 1676 року знову прийшов з московським та українським військом під Чигирин, Дорошенко здав йому свою столицю без бою й зрікся свого гетьманування. Йому дозволено жити в Україні — в Сосниці на Чернігівщині, але московський уряд боявся залишити його в Україні, викликав його до Москви і більше вже не пустив додому. Так гетьман Петро Дорошенко і помер на «почесному» засланні в селі Ярополчі під Москвою 1698 року”.⁹⁵

Гетьман І. Самойлович своєю політикою, без жодного спротиву, підпорядкував Лівобережну Україну московським царям і гордився московськими почестями. „Коли помер у Чигирині митрополит Йосиф Тукальський, заходами Самойловича вибрано його заступником Луцького єпископа, князя Гедеона Святополк-Четвертинського, який згодився признати над собою зверхність московського патріярха 1685 року. Московський уряд добився того, що турки примусили царгородського патріярха зректися своєї зверхности над українською церквою”.⁹⁶

Про єпископа Гедеона в історії написано: „Єпископ Гедеон Святополк-Четвертинський більше 20 років керував Луцькою єпархією, знаходячись увесь час у боротьбі з уніятами. Під час тієї боротьби багато терпів єпископ Гедеон всяких неприємностей від польського уряду. Погрози йшли

від самого короля Яна Собеского, що вічна тюрма в Марієнбурзі чекає єпископа Гедеона, якщо він не стане «уніятом чи темлянином». Львівський єпископ Шумлянський, який від 1679 року був іменований польським урядом «адміністратором Київської митрополії», тієї частини її, яка знаходилась під Польщею, так само чинив багато неприємностей єпископу Луцькому, сам будучи тайним уніятом і заміряючись посадити на Луцьку катедру, зіпхнувши єпископа Гедеона, брата свого Афанасія Шумлянського, теж тайного уніята. Єпископ Гедеон не витримав врешті і року 1684-го втік з Луцька до Києва, а звідтіля до Батурина, де тоді була гетьманська столиця, а гетьманом був Іван Самойлович. . . З Батурина єпископ Гедеон до Луцька більше не вернувся і замешкав у Крупецькому монастирі. Скоро почалась історія з виборами його на Київську митрополічу катедру з підпорядкуванням її одночасно Московському патріархові. На Луцьку ж катедру Йосиф Шумлянський, через три роки, поставив таки свого брата Афанасія Шумлянського». ⁹⁷

Після підпорядкування державно-політичних, військових і церковних справ на Лівобережній Україні під московське зверхництво, польський і московський уряди заключили договір під назвою «Вічний мир». То було підтвердження договору, в Андрусові на Білорусі 1667 року, двоподілу України. У тому договорі було також рішення спільно воювати проти Туреччини. Під час того договору Іван Самойлович не мав ніякого голосу, лише обов'язок виконувати московські накази — козацьким військом воювати в інтересах Москви.

Так як у всіх інших попередніх договорах з гетьманами України, у договорі про «вічний мир» були статті й про релігійну свободу і права православних українців на Правобережній Україні під польською окупацією, але поляки, так як і москалі, ті договори нехтували, а політичні і релігійні справи виконували так, як вимагали їхні інтереси державні та інтереси католицького римського центру й інтереси московського імперіялістичного православ'я.

Досліджуючи суспільно-економічний лад гетьманської

епохи, історики вказують на те, що декотрі гетьмани й чимало вищої козацької старшини взорувались на стані тогочасного польського й московського феодалізму. Намагались бути великими землевласниками з підданством селянського простолюття так, як це було в Польщі й Московщині. Тому в українському народі, особливо між селянством, так як супроти польських і московських аристократів — шляхти й дворянства, існувало невдоволення за соціальну несправедливість, так супроти декотрих гетьманів та вищої старшини козацької такий лад викликав невдоволення серед простолюття, а між деякою вищою старшиною різні негодування і прояви опозиції до своїх, декотрих, гетьманів.

„У своїй внутрішній політиці в Україні Самойлович цілком піддержував інтереси козацької старшини, яка стала вже справжньою привілейованою клясою, скупчила в своїх руках великі земельні маєтності й почала примушувати селян відбувати на неї різні повинності, так як це було за панщизняних польських порядків. Але не дивлячись на це, старшина не любила Самойловича, бо він, досягши великої влади, почав дуже згорда ставитись до старшини, пообсаджував найкращі посади своїми родичами і почав думати про це, щоб зробити гетьманство спадковим у своєму роді. Це й привело Самойловича до загину”.⁹⁸

Після підписання «Вічного миру» між Польщею й Московщиною в 1686 році, обидва ті союзники рішили почати війну з Туреччиною. Підданство Москві і всі догоди московським царям і патріярхам не врятували життя Івана Самойловича. Весною 1687 року московсько-українська армія під командою князя В. Голіцина й гетьмана І. Самойловича вирушили на Крим, а далі на Туреччину. Через далеку віддаль, велику спеку й посуху похід був невдалий. „... Голіцину загрожували великі неприємності в Москві. Старшина козацька, що була давно незадоволена з Самойловича, подала Голіцинові донос на свого гетьмана, ніби він був у змові з кримським ханом і навмисне зробив так, щоб похід не вдався. . . . Самойловича заарештували й вислали до Москви. Там без усякого суду його, разом із старшим сином, заслали

на Сибір. Молодшого сина Грицька — чернігівського полковника, обвинуватили, ніби він замишляв «бунт» проти Москви і покарали смертю в Сівську. Серед козацького війська, що стояло табором у поході, виникли розрухи: рядові козаки збунтувались проти своєї старшини і багатьох повбили». ⁹⁹

Наступним гетьманом був обраний генеральний осавул Іван Мазепа. Супроти Москви він провадив таку саму політику як Самойлович, але весь час стремів до того, щоб визволити Україну з московського поневолення. За спілку зі шведським королем Карлом XII—им, після битви під Полтавою 1709 року, московські православні «праведники» наклали на гетьмана Івана Мазепу анатему, тобто прокляття.

* * *

Тепер звернемо увагу на події в Почаївському монастирі на протязі десятиліть «великої руїни» і на ті методи, що їх стосували католицькі «праведники» і наші уніятські поклонники Римського центру.

Земельні посілості магната Ферлея, після його смерти, дістались його сестрі Софії. Вона вийшла заміж за графа Станіслава Тарнавського і він почав робити те саме, що робив Ферлей. Йому помагали брат Александер Тарнавський і сусідські шляхтичі: Ледуховські, П'ясочинські, Красицькі, Пражмовські та інші. Вони посилали своїх гайдуків грабувати монастирське майно. Під час прощ посилали гайдуків у монастир, щоб ті прилюдно нападали на монахів і їх зневажали. Пізніше вони насилали в монастир молодих монахів — таємних уніятів, і тому в монастирі створилися дві монашії партії — супротивники і прихильники унії, Монахам — прихильникам унії, таємно постачали зброю в монастир. Між монахами настав упадок моралі й непослух. Молоді монахи — таємні уніяти, заковували старих монахів — противників унії, в кайдани і морили їх голодом.

Пізніше граф С. Тарнавський брав самовільну участь у монаших зібраннях і домагався не виборів, а призначування ігуменів і сам підшукував кандидатів. Терор польської

шляхти і єзуїтів збільшився до таких розмірів, що 70 літ після смерти отця Іова монастиря Почаївського опанували уніятські монахи — Василіяни.

У найдавнішій історії різних народів віддавна знані збройні агресії, колоніальні поневолювання і жорстокі експлуатації поневолених, завжди з єдиною метою — збагачування своєї держави і забезпечування себе силою володіння поневоленими.

Таку мету мали поневолювачі по всьому світі. Таку ж мету мали (і мають) поневолювачі українського та інших народів на сході Європи в минулому і тепер в російській комуністичній імперії. Матеріялісти не мають почуття добродійного обов'язку, не тільки супроти поневолених народів, але й супроти своєї нації. Тому всі агресори фальшували й фальшують поняття всіх моральних чеснот і пускаються на антинародні brutальні дії.

Але як розуміти насильства тих, що являються духовними речниками віри в Бога; звать себе праведними носіями християнських чеснот; уявляють себе найближчими до Бога і братолюбної науки Христа і, заслонюючись Божим іменем, іменем Христової науки, пускаються на такі ж антигуманні brutальності як ті, що дбають лише про свій матеріальний добробут? . . .

Незалежно від того хто, коли і де робив різні насильства над людьми, такі як: хрестоносні походи, Варфоломійвські ночі, святі інквізиції та інші brutальні методи, — все те вимагає відповіді на такі питання: яку спільність у тому можна знайти з вірою в Бога, — вірою в основні елементи Христової науки? . . .

На такі питання хай теологи дають відповіді.

У допоміжній історичній літературі для написання цієї теми не знайдено достатніх описів і документів про те, як унійні монахи перебирали Почаївський монастир 1721 року і хроніки їхнього там перебування. Не маючи літератури, написаної українськими, польськими та іншими католицькими істориками, щоб подати висновки їхніх написань, трудно зупинятись над періодом 110 річного уніятського

володіння Почаївським монастирем та про їхню там всебічну діяльність.

Натомість, звернемо увагу на найголовнішу подію того періоду — монументальну будову Успенського Собору, що його ініціатором і будівничим був граф Микола Потоцький. Помимо того, що М. Потоцький був поляк і прийняв греко-католицький обряд і, за написаними переказами, став українофілом, що він дуже великими коштами збудував найбільшу церкву на Почаївській горі — Собор Успіння Пресвятої Богородиці, — але все це зводиться до незаперечних фактів, що той Собор в Почаєві збудований на українській землі коштами не з Польщі привезеними, а взятими з природних ресурсів України, ресурсів здобутих тяжкою працею мозольних рук нашого народу і збудований також тяжкою кріпацькою працею українського населення.

Рід Потоцьких походить з Краківщини, з 14-го століття. То були великі польські магнати. Панували вони також і в Україні. На підставі публікацій Києво-Могилянської Академії історичні дослідники, а в тому числі й Семен Антонович Жук і митрополит Іларіон, роблять висновки, що по жіночій лінії Потоцькі походили з роду Молдавських господарів — Могил, і по тому родоводі походив і Київський митрополит Петро Могила, а рід Могил був православної віри.

Граф Микола Потоцький народився на початку 18-го століття. Він був старостою Канівським. Йому належали великі маєтності на Київщині, Волині і в Галичині. Спочатку його осідок був у Каневі. Його великі багатства робили йому почуття необмеженої сили і влади над своїми підданими кріпаками. Це типова прикмета моралі всіх феодалів на всіх континентах.

Польські історики присвятили багато уваги Миколі Потоцькому і різповідають про нього, як про дуже розпусну людину майже до 50 років свого життя. З тих історичних записів відомо, що хоч М. Потоцький був вихованцем єзуїтів, але не знати чому став українофілом. Із собі рівними магнатами не приятелював. Поважав князя Августа Ябло-

новського, що жив у Стеблові коло ріки Рось між Каневом і Богуславом. Князь Яблоновський жив так, як усі селяни; орав, сів, у жнива працював на полі; їздив з чумаками на Крим по сіль і носив селянське вбрання; з селянами розмовляв лише українською мовою. Граф М. Потоцький приятелював з Яблоновським і взаємно себе відвідували.

Про причини, які змінили життєву поведінку М. Потоцького, є такі передання: одного разу він їхав повз Почаївського монастиря і його коні чогось сполохались і карету понесли так, що граф упав додолу. Підвівшись, Потоцький розполучений вхопив пістоля і хотів візника застрелити. Візник упав на коліна, підніс руки вгору у напрямі монастиря і голосно молився — просив Божу Матір, щоб його рятувала. Незважаючи на те, Потоцький три рази тиснув курок пістоля, але пострілу не було. Він перевірів пістоля. Набої були, а пістолет не стріляв. А візник увесь час голосно молився. Молитва візника і непослух пістолета вразили Потоцького, вплинули на його сумління, на мислення про молитву і на зміну його життєвої поведінки. Інша розповідь, також написана польською мовою про те, що одного разу, їдучи повз монастир, Потоцький побачив коло Собору (збудованого Домашевськими) у кілька пар коней запряжені карети. Він зупинився і пішов у Собор, щоб побачити тих вельмож, і саме застав на проповідь, яку монах Василянин виголошував польською мовою про людські гріхи і Боже милосердя, і що це також наставило Потоцького на майбутнє релігійне життя.

Після того він з Канева переїхав жити в Бучач. Часто бував у Почаєві і задержувався в монастирі. Дітей у нього не було, а з жінкою розійшовся. Почав все більше і більше жертвувати гроші монастиреві. На протязі п'яти років граф подарував монастиреві 2 мільйони 244 тисячі злотих, які він призначив на будову нового Собору, мешкання для монахів і на коронацію ікони Божої Матері.

Даруючи гроші монастиреві, одночасно М. Потоцький листувався з керівниками монастиря і за 11 років він написав 39 довгих листів. Але уніятські монахи не спішилися почи-

нати будову, бо у тому часі польська шляхта своєю сваволею довела Польщу до такої анархії, що їй насувалась загроза з Росії, Австрії і Німеччини, передбачався упадок Польщі. Тому-то Василяни не хотіли починати будівництва. Потоцький погрожував, що забере гроші. Суперіор монастиря, тобто ігумен Іпатій Білінський, у листі 2 листопада 1767 року, просив Потоцького, щоб він „...на всі пожертвовані гроші видав акта і зазначив, що він подарував гроші не монастиреві, а монахам, що знаходяться в унії. А коли б Почаївський монастир вернувся знов до «схизматиків», тобто православним, то його капітал мусить перейти до інших уніятських монастирів”.¹⁰⁰

Чотири роки пізніше, тобто 22 квітня 1771 року, М. Потоцький написав листа, яким повідомив монастирське керівництво, що він має згоду єпископа в Луцьку і що він сам починає будувати Собор. План зробив архітект Готфрід Гофман. Пізніше були запрошені ще два архітектори, Ксаверій Кульчицький і Матвій Полієвський зі Львова, а також шість інших архітекторів.

Перш усього, Потоцький збудував собі велику хату, наче палац, на східній стороні гори, у якій жив і керував будівництвом. Опісля, побіч палацу, збудував двоповерхову дзвіницю. Потім на північно-західній стороні гори почали будувати церкву св. Варвари й одночасно будували масивний, триповерховий фундамент на західній і південній сторонах гори.

Ще тоді, коли Потоцький задумав розбудувати Почаївський монастир, він думав про те, щоб коронувати Почаївську чудотворну ікону Божої Матері і, за згодою Риму, під час розбудови 1773 року заходився здійснити те коронування.

Про традицію коронацій ікон митрополит Іларіон подає вияснення, з яких наводимо короткі уривки: „Обряд коронації Божої матері й її Сина — це стародавній католицький звичай, який ніби походить ще з IV-го віку. В Європі він відомий часто і скрізь, але у Візантії він значно рідший, а по слов'янських землях звичайно невідомий. Ко-

ронація — це властиво канонізація чудотворности тієї чи іншої ікони. До Польщі цей звичай Коронації Божої Матері зайшов з початку XVIII ст., і вже року 1717-го 8 серпня на Ясній Горі в Ченстохові була там коронована українська Ікона Белзька, що свого часу була силою перенесена в Ченстохів і названа Ченстохівською”.¹⁰¹

Про свято коронації ікони Божої Матері в Почаєві історики описують майже однаково. Коронування відбулось не в монастирі, а на полі один кілометр на схід від монастиря. Там збудували каплицю на честь Різдва Пресвятої Богородиці, а навкруги поставили шатра. Дорогу, від монастиря до тієї каплиці, прикрасили арками і смолоскипами. Туди прибуло багато польського війська, яке звеличувало процесії і все святкування музикою і стрілянням з гармат. Уніятські і польські священики під шатрами сповідали і причащали людей.

Про кількість учасників подано: „... .польські й українські уніятські джерела подають ніби сто тисяч. Священиків латинських і уніятських було ніби до тисячі. . . . Була польська магнетерія, польські пани, польська шляхта світська й військова — все поляки”.¹⁰²

З обширного опису тієї імпрези видно, що та коронація, крім католицького релігійного характеру, мала також мету польської політичної пропаганди.

Мурована каплиця, де відбувалась коронація ікони Божої Матері, пізніше була огорожена цегляним муром і там, до приходу советів, був монаший цвинтар.

Будування фундаменту, навкруги західного і південного узбіч гори, тривало 5 років. Той фундамент — широку підбудову покрили плоскою кам'яно-цементовою терасою. Тоді Троїцький Собор, що його збудували Домашевські, розвалили, а на тому місці збудували Собор Успіння Пресвятої Богородиці, який має такий розмір: 56 метрів висоти, 54 метри довжини, 40 метрів ширини і може вмістити 6 тисяч людей. Фундамент — широка, масивна підбудова має три поверхи. Від землі доверху тераси висота фундаменту понад 30 метрів. У нутрі тієї підбудови, були дві церкви. Під самою

терасою Печерна церква де, збоку у кам'яній печері, спочивають мощі отця Іова. Нижче, під Печерною церквою, була церква Києво-Печерських святців — Антонія і Федосія. На самому низу не було церкви. Колись там були склади книжок, що друкувались у почаївській друкарні. Пізніше там зберігались якісь кам'яні скульптури, що їх позносили туди після відходу Василян і там був склад овочів з монастирського саду. Тераза, яку люди популярно називали галерея, навкруги Собору, в різних місцях, шириною була, приблизно, від 20 до 40 метрів. У центрі тієї галерії стоїть Успенський Собор, фронтовою фасадою і трьома дверми на південь, а вівтарною частиною на північ.

На північній стороні Собору збудований (наче квадратною формою) Братський корпус — житлові приміщення для монахів. Південні причілки корпусу сполучені зі стінами вівтарної частини Собору. У квадратному подвір'ї того Братського корпусу є криниця, яку викопав отець Іов. На західній стороні Собору у причілкові корпусу є великі двері, які ведуть у церкву св. Варвари і вниз у Печерну церкву та в «підвальну» церкву святих Антонія і Феодосія.

До східної стіни Братського корпусу, напроти дзвіниці, долучений будинок, у якому Василяни мали друкарню. Пізніше той будинок перетворено на церкву Похвали Божої Матері, яку популярно люди називали «тепла церква» тому, що її ogrівали і там кожен зиму служились Богослуження.

Зовнішня південна стіна фундаменту, де є Печерна церква, сполучена з високим муром, понад 50 метрів довжини аж до архиєрейського дому, який також збудований на високому фундаменті на схід від Собору поблизу вхідної брами — «святих воріт» у віддалі, приблизно 100 метрів. Те будівництво тривало 12 років.

Історичні довідники, які детально присвячені тому будівництву, цифрами вказують на дуже великі кошти того будівництва. Ті кошти, мабуть, були б двічі більші, якщо б платили тяжкопрацюючим робітникам-кріпакам. Митрополит Іларіон звертає на це увагу: „Але тебе тут підкреслити, що при цій будові щоденно безплатно працювали

сотні українських православних селян, кріпаків графа Потоцького!.



Почаївський св. Успенський Собор.

Не довелось знайти дати, скільки років було Потоцькому тоді, коли будова Собору була закінчена, тобто 1782 року. На початку того року граф Микола Потоцький прийняв монаший постриг і невдовзі, 12 квітня 1782 року, помер. Згідно з його бажанням поховали його в Соборі в гробниці коло західньої стіни.

„В цьому склепі також спочивають фундатори Троїцької церкви — Домашевські: поховані вони були спочатку в збудованій ними церкві; пізніше, коли знесли Троїцьку церкву, домовини їх було перенесено до склепу, збудованого в новій церкві”.¹⁰³

Після смерти Потоцького „. . .Василіяни роздали з подарованих сум 22-м василіянським монастирям 324 тисячі злотих на вічний спомин душі їхнього фундатора. Хоч цим прислужилися для закріплення унії”.¹⁰⁴

Польська шляхта довела Польщу до тотальної анархії. Той стан використали Росія, Австрія і Німеччина. Трьома договорами: 1172-го, 1793-го і 1795-го рр. вони розділили Польщу і, як державу, зліквідували. Території Польщі, України і Білорусі, якими володіли поляки, розділили між собою. Галицькі й Карпатські області України окупувала Австрія, а на схід всі землі України окупувала Росія, яка після підпорядкування собі Української Православної Церкви, за минулих сто років, особливо за гетьмана Кирила Розумовського й пізніше, зліквідувала всі автономні права України. Історично це znana епоха Катерини II-ої, Павла I-го, Александра I-го та пізніших царів, які, як писав митрополит Василь Липківський, довели Україну до могильного сну й темноти.

Історично відомо, що центр Римської католицької церкви і московський центр Російської православної, своїми далекосяглими місіонерськими заходами мали великі, або й домінуючі впливи на політику в своїх та інших державах. При допомозі тогочасних союзників Росії — Австрії й Німеччини, римські місіонери мали успішні впливи на царські урядові чинники у змаганні за те, щоб росіяни не ліквідували унії і не відбирали Почаївського монастиря та інших, які вони, при допомозі поляків, позабирали від православних монахів.

Під російською окупацією в Україні польські католики й українські уніати, греко-католики, хоч і не поширювали уніятства так як робили під польською охороною, але й не були переслідувані так, як самі переслідували православних

українців; не мали вони обмежень в діяльності Почаївського монастиря.

Але за те, що 1830-го року Василіяни взяли активну участь у польському повстанні, царський уряд 1831-го року приказав їм забратись із Почаївського монастиря, в якому вони перебували 110 років.

Після відходу уніятів, монастиря опанували російські церковні чинники під наглядом Московського православного центру й уряду. Монастиреві надано підвищений титул — Лавра. Незалежно від того, що там завжди було більшість українських монахів, особливо з Волині, Галичини, Полісся, Підляшшя, Холмщини і також з Білорусі, і незалежно від того, які становища вони мали в монастирі, всіма справами керували москвичі, які з допомогою деяких російських аристократів та уряду почали ще більше розбудовувати монастир.

Двоповерхову дзвіницю, яку збудував Потоцький, з чотирма дзвонами, між якими найбільший важив три тони, розвалили і на тому місці збудували нову, чотириповерхову, архітектурно достосовану до Успенського Собору. Висота тієї нової дзвіниці має 80 метрів. На третьому поверсі почепили 13 дзвонів. Найбільший дзвін важив 12 тон. Інколи того дзвона було чути на віддалі 10 кілометрів.

1869 року в Успенському Соборі була пожежа. Всередині Собор був дуже пошкоджений. Тоді все перемалювали наново — новими розписали ікон і мистецькими зображеннями історії монастиря. Поставили новий значно вищий іконостас.

Стопу Божої Матері, що праворуч при першій колоні головних дверей, окрасили, золотою орнаменткою — позолоченою пласкорізьбою — зображення з'явлення Божої Матері на Почаївській Горі. Над кіотом тієї великої ікони стіну колони прикрасили зеркала аж до перших вгорі карнизів. У центрі Собору повісили велике «панікадило». На північній стіні велика картина, на якій зображено турецьку облогу монастиря і чудодійне його врятування.

Будинок, що зі східньої сторони, напроти дзвіниці

злучений з Братським корпусом, в якому була друкарня уніятських монахів, перебудували на церкву Похвали Божої Матері. За дзвіницею на північній стороні гори збудували триповерховий будинок у якому були: друкарня, малярська школа, майстерня церковних устаткувань і прикрас, школа дереворитного різьбарства і гравірування, швальня-ризниця і переплетня книжок. У східній частині того будинка була лікарня, а над нею Воскресенська церква. З північної сторони у підвалі був паровий млин і, пізніше, електрівня. За Братським корпусом на північній узбіччі гори, паралельно з триповерховим будинком поставили довгий будинок — харчівню для богомольців, а дещо на захід від тієї харчівні двоповерхову школу, де вміщалось понад сотня школярів. З півночі під горою в саду була фабрика свічок.

Від Успенського Собору прямо на схід у віддалі, мабуть, 100 метрів збудували архиєрейський дім, а побіч головну браму — «святі ворота».

На південному й північному узбіччях гори овочеві сади, які садив з монахами отець Іов. Ті сади обабіч монастиря огорожені кам'яним муром. Дещо далі від західнього узбіччя гори будинки монастирського господарства, а далі дві сажавки — ставки з дошевою водою, які також копав отець Іов з монахами.

На схід від монастиря збудувала два готелі — «біла» й «червона» гостинниці, а на тих місцях, де колись стояли дерев'яні церкви, стоять дві каплиці, які обведені залізною огорожею.

У великому будинку, що його збудував Потоцький і жив у ньому, після відходу уніятських монахів, містилась Волинська Духовна Консисторія. 1902-го року Волинським архиєпископом став москвич — Антоній Храповицький. За його настирливим домаганням та ініціативою палац Потоцького розвалили, а на тому місці, від 1906-го до 1911-го року, збудували Троїцького Собора, нібито на пам'ять того, що були збудували Домашевські 1649 року, а Потоцький його розвалив.

Той Собор коштував 250 тисяч рублів. Митрополит

Іларіон, хоч і написав своє невдоволення з уніятів за те, що вони розвалили Троїцького Собора Домашевських, але новозбудований єпископом Храповицьким Собор оцінив негативно: „Своїм понурим виглядом він різко контрастує з Успенським Собором і рештою будівель Лаври. Крім того, Антоніївський Собор виразно розбиває істотну єдність Святинь Почаївського монастиря. Тут усі Святині поєднані в одне історичне ціле — нероздільне й істотне. І раптом чуже, — московсько-новгородське, рішуче нічим з історичним Почаєвом не пов'язане! Новий Троїцький Собор у Почаївському монастирі — це яскравий і жорстокий символ усієї праці митрополита Храповицького в Україні, — на Волині, на Холмщині, на Київщині; він був тут скрізь повним чужаком і духовним і мистецьким. . .”.¹⁰⁵

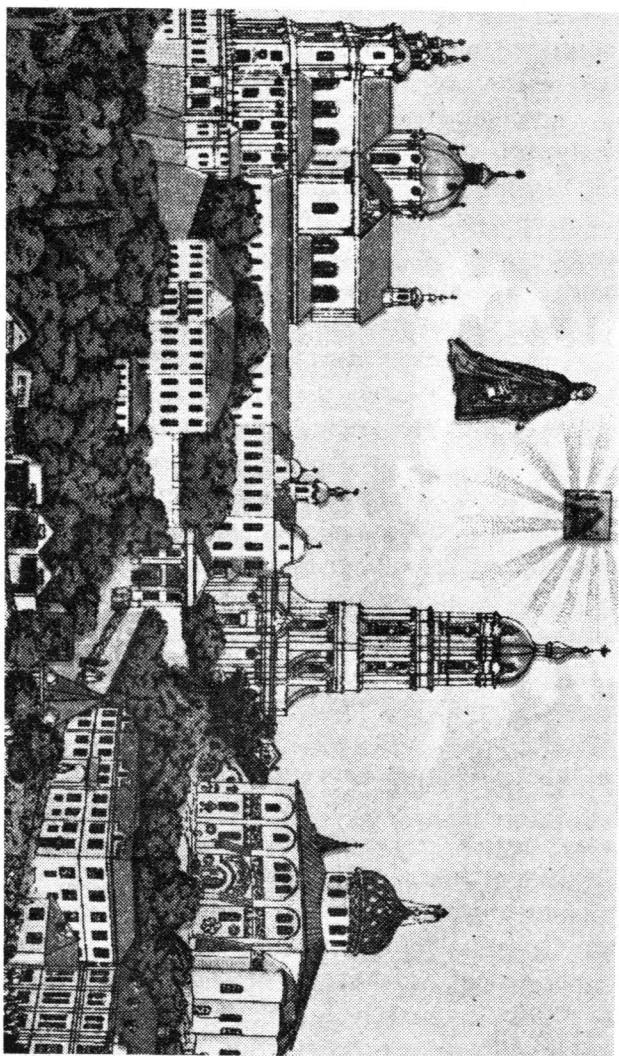
Місцеві люди називали той Собор «холодною зимовою церквою», бо там служились Богослуження лише взимку під час більших свят, а кожного зимового дня Богослуження правились у малій церкві Похвали Божої Матері, яку люди також називали «теплою церквою»; у ній, від свята Покрови аж до Великодня, перебував Чудотворний Образ Почаївської Божої Матері.

Масові прощі богомольців з різних областей України починались на свято Вознесіння Господнього і відбувались на протязі літа й осени в такі свята: Трійця — Зелені свята, Івана Хрестителя, апостолів Петра й Павла, Спаса — Преображення Господнє, Успіння Пресвятої Богородиці, Усікновення Івана Хрестителя, Преподобного отця Іова, Різдво Пресвятої Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста і останній відпуст був на свято Покрови Пресвятої Богородиці.

На свято Покрови в Успенському Соборі служилось останнє Богослуження. Опісля опускали Чудотворну Ікону Божої Матері і з процесією відносили у церкву Похвали Божої Матері. Там та ікона була аж до наступного року до 12-ої години ночі перед святом Христового Воскресіння. У Великодню ніч, перед 12-ою годиною, монахи йшли з процесією в Похвальську церкву і, в 12-ій годині ночі, зі співом Христос Воскрес вносили ікону в Успенський Собор і вміщу-

вали її високо в центрі іконостаса, де вона була аж до наступного свята Покрови.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИГЛЯД ПОЧАЇВСЬКОЇ ЛАВРИ,
при вході до неї. Зліва — Св. Успенський Собор, Давній Корпус з Похвальною Церквою
Дзвіниця, Св. Трійський („Антонієвський” Собор). При монастирському саді зліва —
Архирейський дім. Праворуч ззаду дві гостиниці: біла й червона.



Поважну частину історії Почаївського монастиря займає друкарська діяльність. Унійні монахи, захопивши монастиря 1721 року, вони дев'ять років пізніше оснували ма-

настирську друкарню. До того часу у Львові вже 168 років існувала друкарня, яку заклав Іван Федорович 1572 року. Пізніше та друкарня була власністю Львівського Успінського Братства. Те Братство намагалось судовими позовами заборонити друкарню в Почаївському монастирі. Звернемо увагу й на те, що те Львівське Братство було релігійно-національним об'єднанням, засноване купцями й ремісниками при церкві Успіння Пресвятої Богородиці у Львові 1463-го року. Воно мало свій статут і підлягало безпосередньо під юрисдикцію царгородського патріарха. В Західній Україні воно відігравало велику роль в боротьбі з польськими національними і релігійними натисками і завжди добивалось релігійної і професійної рівноправності з католиками — міщанами польської національності. Також те Братство було одним з центрів боротьби, пов'язаної з Берестейської Унією, і щойно навесні 1709-го року (рік програної битви під Полтавою гетьмана Івана Мазепи), Братство прийняло унію. Тому-то судові процеси між Братством і Василями в Почасві мали мотиви не релігійного, а комерційного, радше конкуренційного характеру. Судовий процес виграли Василяни і відтоді друкарня в Почаївському монастирі розвинула свою видавничу діяльність.

Семен Антонович Жук подає, що „... неповний список Антона Петрушевича показує, що в Почаївській друкарні вийшло 148 книжок церковно-слов'янською та українською мовами, 32 польською мовою і 7 латинською, — разом 187 книжок”. При цьому цитує такі слова проф. Івана Огієнка, з його книжки «Історія українського друкарства»: „Уніятський період Почаївської друкарні — це період її найбільшої слави, хоч і служила вона лише частині українського народу”.¹⁰⁶

На тему друкарства в Почаївському монастирі, під російською окупацією митрополит Іларіон написав обширніше і подає твердження, що в тому періоді — до Першої світової війни, друкарня була краще устаткована і видавнича діяльність збільшена, але побіч релігійних видань там щораз більше друкували публікації російського імперіялістичного шовінізму.

Напочатку Першої світової війни, „В 1915-ім році, під час евакуації майна з Почаївської Лаври, була вивезена також друкарня, спочатку до Києва, а потім до Москви”.¹⁰⁷

Про польські і російські володіння Почаївським монастирем маємо багату літературу, в якій є й чимало вельми тенденційних тлумачень. Академік — професор Львівського університету — Михайло Возняк написав такий коментар: „Коли Східня Україна денационалізувалася під Московщиною, тоді Західня Україна ще більше польщилася під польською владою”.¹⁰⁸

Митрополит Іларіон робить такі висновки й коментарі відносно унійного і післяунійного періодів: „Та почаївські василіяни не могли спокійно працювати для самого Бога, бо всі вони були польські патріоти, там же було чимало монахів польського походження. Говорили вони тільки по-польськи, писали тільки цією мовою. Офіційна їхня мова в монастирі була латинсько-польська. . . , до народу проповідували польською мовою”.¹⁰⁹

Про період під російською владою, аж до занепаду царської імперії, митрополит пише: „Почаївській Лаврі довелося йти за російською течією. . . , більшість монахів була з місцевого населення і розговірною мовою була мова українська, але провід монастиря був переважно з росіян і тягнув до російської культури. В Почаївській Лаврі почалось розкладове москвофільство”.¹¹⁰

Російський шовінізм у Почаївському монастирі збільшився в кінці 19-го і на початку 20-го сторіччя. Найактивнішими шовіністами в тому часі були архієпископ Антон Храповицький і зрусифікований архимандрит монастиря Віталій Максименко, родом із села Липки на Волині. Хто з українців його добре знав, називає його людиною з «роздвоєною душею». Він не зі свідомості свого українського походження, а з ненависті до поляків і католицизму був ініціатором організування Скита, будови церкви-пам'ятника і музею поблизу Берестечка та збирання козацьких костей на полях, де була битва армії гетьмана Богдана Хмельницького з армією польської шляхти.

Скит і церкву-пам'ятника почали будувати 1908 року на острові, що має назву «Журавлиха», коло річки Пляшівки, яка впадає в ріку Стир. Допомогу на кошти будівництва церкви частково дав царський уряд, а найбільше волинські багаті землевласники і промисловці.

Перед Першою світовою війною збудували лише дво-поверхову, підземну і надземну вівтарну частину церкви. Під будову цілої церкви поклали лише фундамент, що так і остався, наче майдан, перед вівтарною частиною. На полях позбирали козацькі кості, що в землі пролежали 257 років, і поклали у стінних мурованих шафах за склом у підвальній частині церкви. Черепи козацьких голів склали в окремій цементовій цебрині. Збудували житловий будинок для монахів, у якому був також сиротинець і школа для дітей. Із села Пляшова перевезли дерев'яну церкву св. Михаїла і поставили побіч церкви св. Юрія. На стіні тієї церкви була таблиця з написом, що перед битвою 1651-го року у тій церкві молився гетьман Богдан Хмельницький. З того часу вся та місцевість популярно зветься «Козацькі могили».

Митрополит Іларіон у своїй книзі написав: „Козацькі могили — це слава Почаївського монастиря”. Автор цих рядків, відвідаючи Козацькі могили, чув розповіді від місцевих людей, що на острові поблизу церкви св. Юрія були ще збірні могили з козацькими кістками, але під час Першої світової війни, коли царська армія відступила, а прийшла армія австрійська, то вояки австрійської армії, невідомо чому, ті могили зрівняли з землею. На здогад казали, що то, мабуть, зробили поляки, які служили в австрійській армії. Чи справді так було — підтвердити трудно, хоч відомо, що на Волині розкидали могили тих українців, які ставили спротив полякам у той час, коли польське військо займало Волинь під свою владу, наприклад, коло Старого Олексенця, а в Почаєві розрили три могили Січових Стрільців.

Кожного року під час Зелених свят на Козацькі могили приходили тисячі людей, а найбільше молоді з Волині, Галичини, Полісся й Холмщини. Вдень і вночі у церквах служились поминальні Богослуження. Долішня церква-

музей завжди була заложена вінками, квітами і жовто-блакитними стрічками з написами на честь козаків. Під час тих прощ на всіх дорогах були стежі польської поліції.

У Почаєві були чутки про те, що 1932 року, на вимогу польського уряду, митрополит Діонисій відкликав зелено-святоточні масові процесії на Козацькі могили. Але ні те відкликання, ні польські поліційні стежі на всіх дорогах не змогли зупинити людей, особливо молоді, що кожного літа відвідувала Козацькі могили.

Були також чутки, що поляки не дозволили закінчити будови церкви. Професор Анатолій Котович, який працював у Волинській Духовній Консисторії, у розмові на цю тему з автором цих рядків, сказав, що поляки не тільки що не дозволили закінчити будови церкви на Козацьких могилах, але й намагались відібрати багато церков і монастирів і перетворити їх на костели.



**Скит св. Юрія переможця на козацьких могилах
біля Берестечка.**

**Посвячений на місці Берестецького бою за Православну Віру
20-24 червня 1651-го року Богдана Хмельницького з поляками.**

**Будувався п'ять років 1908-1912. Освячений 25-го травня
1912-го року. Ліворуч Церква Св. Михаїла.**



На Зелені свята, на Козацьких могилах
перед церквою св. Юрія молитовний поклін
козацьким героям — оборонцям нашого
народу і його православної віри, що згинули
в бою під Берестечком 1651 року.

Восени 1920 року Західню Україну окупували поляки. „Українська етнічна територія, яка припала Польщі, охоплювала 132 тисячі квадратних кілометрів з 10 мільйонами 200 тисяч мешканцями, у тому числі близько 6 мільйонів українців (числа на 1 січня 1933 р.) У новій польській державі не-поляки становили близько 40% всього населення”.¹¹¹

„Року 1931 на загальне число православних у Православній Церкві в Польщі, за офіційною польською статистикою, — 3 мільйони 762,500 душ, — українців було біля 2 мільйони 500 душ, тобто близько 70% православних в Польщі, — „білорусів до 30%, а росіян заледве 1%”.¹¹²

Майже всі ті росіяни були, за часів царської імперії, урядовими, військовими і церковними функціонерами. Більшістю вони мали середню, або високу освіту й адміністративний досвід і були фанатичними російськими, царськими шовіністами, які не визнавали української і білоруської націй, вони надіялись повороту царської імперії. Всі ті «побожні» російські шовіністи кинулись шукати притулку в різних церквах, монастирях та в єпархіяльних адміністраціях на українських і білоруських землях під Польщею. Наповнився ними й Почаївський монастир.

Українське населення Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя, а також населення Західньої Білорусії, було в стані пробудження своєї національної свідомості й патріотизму. Таке було й українське православне духовенство. Проте ж у тому часі були й свідомі священики й інтелігенція, яка виявила рішучу активність розмосковлювати українські православні церкви у межах польської держави.

У всіх тих діях дуже активну і поважну роль сповнювали діячі з центральних і східних земель України — колишні учасники Національної революції — творці Української Народньої Республіки й армії УНР, які перед наступом комуністичних окупантів виїхали на Захід і задержались у межах польської держави.

Коли поляки окупували Західню Україну, в тому часі в Крем'янці, 23 км від Почаєва, перебував єпископ Діонісій Валединський. По національності він росіянин. Високі студії

скінчив у Росії, ще студентом теології став монахом; 1902-го року був призначений на інспектора Духовної семінарії в Холмі; 1911-го року був висланий до Риму і там був настоятелем церкви царського посольства; 1913-го року вернувся на Волинь до Крем'янця, і того ж року в Почаївському монастирі був висвячений в сан єпископа Крем'янецького. Під час Першої світової війни весь час жив у Крем'янці. 1918 року їздив до Києва на Всеукраїнський Церковний Собор і в тому Соборі брав участь. З Києва до Крем'янця вернувся 1919-го року.

Можна думати, що єпископ Діонисій усвідомив собі, що царської імперії і «Малоросії» вже нема й не буде. Будучи свідком державного відродження України й учасником Всеукраїнського Церковного Собору в Києві, він також усвідомив собі, що його жде в комуністичній російській імперії; що йому треба жити на землях Західної України серед українського населення; напевно він скоро збагнув також, що так як під Росією так і під Польщею українці окуповані — безправні на своїй землі. Також знав він добре, що в православних церквах, монастирях і по єпархіях осталися росіяни, або несвідомі «малороси», і що поляки схочуть використати їх, щоб гальмувати розвиток українського національного, а в тому й церковне відродження. Можливо, що такі мотиви спонукали єпископа Діонисія взяти собі співробітником священика українського походження — Олександра Громадського, з яким він почав налагоджувати церковно-адміністративне життя на півдні Волині. На півночі Волині те саме робили свідомі українські діячі й священики з провідною участю отця Ніканора Абрамовича, котрий пізніше став митрополитом УАПЦеркви.

У той же час царські церковні й світські шовіністи не спали. Вони у поспіху створили у Варшаві «Православний Церковний Совет» і заходилися скликати з'їзд представників православних парафій у Польщі. Той з'їзд доцільно хотіли відбутися у Варшаві. Єпископ Діонисій написав протест, оприлюднив його в пресі й візвав волинське духовенство не їхати на той з'їзд, і тому він не відбувся.

Тоді єпископ Діонисій і отець Олександр Громадський поїхали до отця Ніканора Абрамовича і домовились скликати в Почаївський монастир Волинський Єпархіяльний З'їзд духовенства і мирян. З'їзд у Почаївському монастирі відбувся від 3-го до 10-го жовтня 1921 року. Почесним головою того з'їзду був єпископ Діонисій, а діловим головою був отець Ніканор Абрамович. Учасники з'їзду взорувались на програмі і постановах Всеукраїнського Православного Собору в Києві й ухвалили українізувати церковне життя на тих теренах у Польщі, де живе українське православне населення.

Під час приготувань до Єпархіяльного Волинського З'їзду в Почаєві, до Варшави прибув архієпископ Юрій Ярошевський, про якого Іван Власовський подав біографічні дані, з яких, скорочено, маємо такі інформації: „Ще до Почаївського З'їзду, за згодою польського уряду і Московського патріярха, архієпископ Юрій одержав від патріярха Тихона призначення бути патріяршим Екзархом Православної Церкви в Польщі. Дата того призначення — 15 вересня 1921 року. Митрополит Юрій Ярошевський син українського священика Подільської єпархії. Скінчив Духовну семінарію в Кам'янці Подільському, а Духовну Академію в Києві. Студіював разом з проф. Олександром Лотоцьким. Маючи 26 років життя, прийняв чернечий постриг. Його наукова цілеспрямованість — педагогіка. Науково співпрацював у духовних журналах. Його наукові праці друкувались також у публікаціях Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка. На 34-му році життя був посвячений в сан єпископа. Був єпископом у різних єпархіях на Московщині, в Білорусії і в Україні. Маючи 38 років, він був призначений на ректора Духовної Академії в тогочасній столиці Росії — Петербурзі. Під час революції, 1918-го року, був підвищений в сан архієпископа. 1919-го року керував Харківською єпархією. На початку 1920-го року виїмігрував до Італії. На запрошення польського уряду прибув до Польщі під осінь 1921 р.”.¹¹³

Оформивши своє ієрархічне становище, митрополит

Юрій, в першу чергу, закрив «Церковний совет в Польще». Потім висвятив у сан єпископа колишнього свого студента Духовної Академії — Александра Іноземцева. Єпископ Александер Іноземцев російського роду. Ввесь час був знаний як великий прихильник українців. Під час Другої світової війни він приєднався в юрисдикцію УАПЦеркви, яку очолював митрополит Полікарп Сікорський, і був підвищений в сан архієпископа і митрополита Полісся, і з єпископатом УАПЦеркви виїхав на еміграцію.

Майже одночасно митрополит Юрій почав переговори з польським урядом про законний стан Православної Церкви в Польщі. Іван Власовський окреслив ті переговори нерéalними, бо, незалежно від тих переговорів, раптом польський уряд, 30 січня 1922 року, видав «Тимчасові правила», яких митрополит і ввесь церковний провід мусіли дотримуватись.

„Тимчасові правила. . . зовсім не знають засади виборности на духовні становища і в церковному управлінні. Скрізь при призначеннях, переміщеннях, усуненнях чи то священників на парафії, чи благочинних, чи членів консисторій, чи то єпископа, ці акти відбуваються в адміністративному порядку, з наказу відповідної церковної влади, але за порозумінням її з представниками відповідних органів державної влади”.¹¹⁴

З того бачимо, що то були ті самі методи, що їх поляки стосували за фєвдальних часів на землях України під час запровадження унії. У рамках тих «Тимчасових правил» мусів працювати митрополит Юрій. Він скликав у Варшаві Собор єпископів 14 і 15 червня 1922 року, на якому рішено Православну Церкву в Польщі унезалежити від російської патріярхії — проголосити її Автокефальною у зв'язках з патріярхією Константинопільською та патріярхіями інших православних народів. За тією постановою голосували: митрополит Юрій, архієпископ Діонисій і єпископ Александер, а проти голосували архієпископ Єлевферій з Вільна і єпископ Володимир з Гродна.¹¹⁵

Два місяці з половиною після того Собору у Варшаві, 3

вересня 1922 року у Почаївському монастирі митрополит Юрій, в асисті єпископів Діонісія і Александра, висвятили у сан єпископа архимандрита Олексія Громадського. Ось кілька цитат із промови митрополита Юрія до нововисвяченого єпископа Олексія: „Як єпископ, ти будеш проходити своє служення тут, на Волині, серед українського народу. Це добрий, здібний до високих ідеальних переживань народ, що особливо поетично відчуває красу Божого світу й Бога, і серед нього єпископське служення може бути особливо корисне і спасенне. . . Особливо це повинно бути осяжне для тебе, як рідного цьому народові не тільки по вірі, але й по крові. . . Твоє знання, як українця з походження, душ народу, чеснот і хиб, таємних струн його серця, покаже тобі, як, коли і про що з ним говорити, щоб приєднати його до Бога, щоб укоренити в нього християнські основи життя. . .”.¹¹⁶

Закриття «Церковного совєта», відірвання Православної Церкви в Польщі від російської патріархії — проголошення її автокефальною, промова до єпископа Олексія і все інше, що митрополит Юрій зробив за півтора року не так як хотіли всі царські шовіністи, які лише думали про «єдиную неділімує Росію», — все те їм не було байдуже. Вони, — ті царські православні шовіністи в підрысниках, ризах з хрестами на грудях, для яких української нації „не було, нема і бути не може”, а також всі чорносотенні яничари, не сумували тоді, коли митрополита Юрія в його резиденції, 8 лютого 1923 року, застрелив архимандрит Смарагд, якого світське ім'я й прізвище було Павло Латишенко.

За все те, що митрополит Юрій зробив не на користь російським шовіністам — мусів заплатити своїм життям. Душогубів, як той, що вбив митрополита Юрія, в історії України багато. Це та категорія дегенератів-яничар, що їх, для своїх услуг, століттями виховували всі окупанти України для того, як написав Іван Багряний, щоб вони братніми руками нищили народ, з якого самі походили.

Тепер те саме роблять в Україні російські комуністичні окупанти. Годі сумніватись, що подібних яничар вихо-



**Митрополит Юрій Ярошевський, Первоісрарх Автокефальної
Православної Церкви в Польщі в рр. 1922-1924, забитий
московським фанатиком за прихильність до справи автокефалії
Української Православної Церкви.**

вують також й інші «праведники», які все мріють про те, щоб у майбутньому бути державними і релігійними володарями України. Діяльність тих мрійників, у тому напрямі, всюди помітна поза межами України.

Після вбивства митрополита Юрія, наступним митрополитом став архієпископ Діонісій Валединський, який одночасно став єпархіальним, прямим зверхником Почаївського монастиря. Можливо, що Діонісій боявся, щоб і його не вбили, бо ж убивця митрополита Юрія на слідстві сказав,

що він хотів і Діонісія вбити, але його в той час не було в тій самій кімнаті.

Тому, мабуть, митрополит Діонісій увесь час провадив таку політику, якою більше догоджав російським шовіністам, ніж належним правам православних українців і білорусів. Тому-то по всіх єпархіях боротьба була трудна, а Почаївський монастир і надалі остався сховищем і твердинею антиукраїнських росіян.

Наприклад: У Почаєві кожного року громадський комітет влаштовував величне свято на честь Тараса Шевченка. Кожного разу хотіли у монастирському Соборі відслужити панахиду українською мовою, але архимандрити Лаври: Дамаскін Малюта, Никодим Пенцаков і Пантелеймон Рудик не дозволяли. Їздили до митрополита Діонісія у Варшаву, і він також ні разу не дозволив. Тому панахиди з великим хором, і знамениті проповіді про Т. Шевченка служились на площі перед парафіяльною церквою з участю сільських священників і великою кількістю народу, а концерти й доповіді відбувались у залі Українбанку. Коли архимандритом Почаївського монастиря став Пантелеймон Рудик (родом з Лемківщини), тоді він розпорядився, щоб у той самий день, коли служиться панахида на громадській площі під відкритим небом, аби монахи в Соборі правили панахиду за Т. Шевченка. Мета була, щоб люди не йшли слухати панахиди українською мовою, щоб стояли після Літургії в Соборі, оставались на панахиду, яку служили вони слов'янсько-російською мовою.

Але успіху не мали, бо люди завчасу заповнювали парафіяльне подвір'я коло «липової вулиці» і багато з них стояли на зроблених підвищеннях; а молодь навіть на липи завчасу вилазила, щоб усе згори бачити й чути; щоб панахиду з хором, що ним керував Семен Антонович Жук, почути українською мовою, почути проповіді про Т. Шевченка, про його велич, його безмежну любов до свого народу і його всі страждання за волю України.

Автор цих рядків бував на панахидах у монастирі і чув проповіді про Тараса Шевченка, звичайно російською мо-

вою. Пригадую ті проповіді. „Для кожного народу всяка влада Богом дана і її треба коритись. Тарас Шевченко не корився владі, царям і начальству. Шевченко не молився Богу. Через те він був великий грішник. От тому ми будемо молитись, щоб йому грішному Бог простив усі його великі гріхи”. А таких проповідей, відносно українського національного руху, не бракувало, і нічого дивного, що патріотична українська молодь називала монахів україножерами.

Але з'явилась ще одна загроза. „Чотири польські архiereї, а саме: митрополити Віленський і Львівський та єпископи Луцький і Пінський у серпні 1929-го року внесли до своїх судів 664 позви (потім їх збільшили до 774) на церкви, монастирі та всі маєтки, — усе це «повернути» їм, бо то російський уряд відібрав від них”. „... . католики всіма силами накинлись, щоб захопити й Почаївського монастиря зо всіма його маєтками”.¹¹⁷

Іван Власовський подав інші цифри: „Така була генеза 724 позовів за храми Православної Церкви, скерованих до польських судів польськими єпископами в 1929 році”. „... . Рим не залишився неутраляним у цій справі, бо ж папський нунцій — у Варшаві — Мармаджи, на підставі інструкції від Апостольського престолу, видав польським ординаріям посвідчення для судів. . .”.¹¹⁸

На питання: Чому церкви, монастирі і церковні маєтності, що ними колись володіли уніяти, мають забрати поляки католики, — читаємо таку відповідь: „А це тому, що в історії унії уніяти не були суб'єктом права, — вони були тільки пасивним об'єктом його. Господарями в унійній справі завжди були самі поляки католики, це вони творили унію, а уніяти-русини тільки мусили приймати її”.¹¹⁹

З того бачимо, що більше як 330 років після Берестейської Унії, польські біскупы, у порозумінні з Римським центром і з його піддержкою, рішили не стосувати таємних методів, таких як у приготуваннях до Берестейської Унії, а рішились прямо на відвертий наступ, та ще й з піддержкою державних судів, запроваджувати католицизм серед українського і білоруського народів.

З обширних історичних описів того нового польського, католицького наступу на православних українців і білорусів у Польщі видно, що Римський центр зігнував уніятів — наших братів греко-католиків у Галичині. „Очевидно, що в унійні пляни митрополита Шептицького входила ця патріотична акція, коли він висвячував на єпископа Луцького на Волинь Йосифа Боцяна. Але ж митрополита Шептицького з його уійними плянами, побудованими на патріотично-українських почуттях, Рим зовсім не підтримав, більше того, — зовсім виключив і його, і всю Греко-Католицьку Церкву Галичини з нової уійної акції у державно відродженій Польщі, на що гірко жалувався ще й в кінці 1935 р. унійтський з'їзд у Львові, виносячи таку постанову: „Зібрані вважають, що греко-католицьке духовництво Галицької землі, національно й обрядово пов'язане з нез'єдиненими братами, що замешкують в Польщі, найперше всіх має право трудитися для з'єднання своїх братів. Тому, висловлюючи свій глибокий жаль, що саме цьому духовництву поставлено перепони для уійної праці посеред рідних братів, З'їзд звертається до Апостольської Столиці, аби в ім'я успіху посеред нез'єдинених братів було: 1) допущено греко-католицьке духовництво до уійної роботи на тих землях Польщі, де мешкають православні, і 2) постановлено окрему ієрархію візантійсько-слов'янського обряду з повною юрисдикцією на теренах уійної праці”.¹²⁰

Щоб боронитися від нової унії, митрополит Діонісій хотів скликати Собор, але польський уряд заборонив. Тоді у Варшаві створився Комітет Оборони Церкви, у склад якого входили юристи, науковці і видатні громадські діячі. Вони приступили вивчати державно-правні і канонічні підстави унії, що в минулому володіла тими церквами й Почаївським монастирем. Приготування до судової розправи тягнулося майже 5 років.

Вістка про намірення, як люди казали, «польських ксьондзів» забрати православні церкви і Почаївського монастиря — рознеслась по всіх теренах Західньої України. Люди всюди про це розмовляли — насторожились. Наче

нині бачу, як кожного дня і ночі, вліті і взимку люди з навколишніх сіл прибували до Почаєва верхи на конях і пішки, їздили й ходили навкруги монастирських мурів — готові вилами, сокирами й косами, що привозили зі собою, боронити Лавру від поляків, вірніше — ксьондзів. — Безупинні поголоски про католицьке намірення чинити насильства над православною вірою, одночасно спричинювалися до скорого і масового пробудження української національної свідомості й патріотизму. Тим більше, що в тому часі з центральних і східних земель України, під комуністичною окупацією, доходили страшні вістки про масові розстріли, вивози людей на Сибір і масовий, смертний голод.

Волинське і галицьке радянофільство розпадалось. А такі організації як: Просвіта, Пласт, Союз Українок, Сільський господар і різні кооперативні організації господарських потреб, у Почаєві та й по інших округах Волині, розвивались і поширювали свою діяльність та зв'язки з українськими центрами у Львові.

У Галичині така діяльність була набагато сильніша і дуже успішна. Окрім легальних політичних партій — діяла нелегальна ОУН. У всьому тому поляки добачили собі велику загрозу. В Галичині зробили криваву деструктивну пацифікацію. У 1932-му році на Волині, Поліссі, Холмщині й Підляшші закрили товариства Просвіта і заборонили всі інші організації, які мали зв'язки з центрами у Львові. З року на рік збільшувались польські брутальні насильства над українським і білоруським православним релігійним — церковним життям, і над усіма проявами національного організованого руху.

Такий стан радував царських чорносотенців, які мали свою організацію — «Русское Народное Обєдїненїє», зміцнювали свої сили навкруги митрополита Дїонїсія в Митрополїчїй Радї, а також в інших церковних управлїннях.

У керівництві Почаївського монастиря все ще переважали антиукраїнські чорносотенні царські шовїністи, які не хотїли допустити української мови в Богослужєннях.

Незалежно від усіх тих наступів і загрози від намагань

польських біскупів забрати церкви і навертати на унію, українська боротьба за всебічні права на своїй землі не зупинялась. У тій боротьбі за українізацію церковного життя, велику роль відігравали дипломати — колишні творці УНРеспубліки, які набули польські громадянські права і на Волині були обрані послами й сенаторами до польського парламенту — сейму і сенату у Варшаві, з листи так званого «бльоку безпартійних». Вони були «льояльними» до польського уряду і мали Волинський Парляментарний Клуб. Ті парламентаристи дуже активно заангажувались у боротьбу за українізацію Церкви. В різних містах і селах влаштовували громадські віча, закликали людей усувати російщину зі своїх церковних громад і домагатись висвяти українських єпископів. У наслідку того, 10 квітня 1932 року, архимандрита Полікарпа Сікорського висвятили в сан єпископа — вікарія Луцького.

Заходами тих парламентаристів 10 вересня 1933 року, в Почаєві відбулась масова демонстрація проти русифікаторів. Того дня було свято Преподобного отця Іова. Так як і кожного року, на те свято прибувало до Почаївського монастиря найбільше богомольців. Так було й 1933 року. Після Богослуження в Успенському Соборі, мощі отця Іова винесли з Печерної церкви і з процесією обносили навкруги Успенського Собору при співучасті духовенства і багатьох тисяч прочан. Після молитовної процесії мощі отця Іова віднесли в Печерну церкву, а потім вернулися в Успенський Собор. Звідтіля митрополита і єпископів, також формою процесії, проводили до архиєрейського дому, — де мало бути відзначення 20-ої річниці архиєрейства митрополита Діонісія.

Почавши від Успенського Собору, аж поки похід зійшов з галерії по сходах на широкий тротуар, що веде до архиєрейського дому, — дзвонили дзвони; потім співав хор; як спів хору втих — раптом із дзвіниці залунали голосні оклики с л а в а!!! Всі люди повернули голови вгору до дзвіниці. Там, високо на дзвіниці, висів великий жовто-блакитний прапор, а оклики «слава» продовжувались.

У той же момент поперед процесії і між людьми з'явились досить великі транспаренти з написами: „Українському народові український єпископат“, „Домагайтесь українзації нашої Церкви“, „Змагайтесь за українську богослужбову мову в наших церквах“, „Геть русифікаторів з нашої Церкви“, „Для Волині правлячий єпископ українець“, „Русифікатори, геть в Москву“! та інші менші написи.

Хор більше не співав, дзвони більше не дзвонили. Процесія йшла вперед. Кругом була тиша, лише молодь між людьми вигукувала ті слова, що були написані на транспарентах. Деякі чорносотенці кинулись виривати транспаренти, але коли удари почали бити їх по руках, — вони вмиють позникали. Митрополит, єпископи і монаший почот, приспіненим ходом, піднялись по сходах і за ними закрились двері архиєрейського дому.

Мабуть біля двадцяти тисяч людей, що йшли за процесією і ті що численно навколо у тіні попід каштанами стояли, — мовчазно дивились на закриті двері. Раптом на сходах перед дверима з'явився молодий, вродливий чоловік. То був парламентарист — Степан Скрипник. Він голосно озвався до людей і, показуючи рукою на головну браму, — «святі ворота», сказав людям, щоб усі спокійно йшли за транспарентами на міську площу, де до народу будуть промовляти українські послы у справі нашої Церкви. Люди, що стояли нерухомо, наче на команду повернулись і спокійно пішли за транспарентами. На площі до людей промовляли: Микита Бура, Степан Скрипник, Михайло Тележинський —парляментаристи і сенатор І. Гловацький.

Після промов прочитали резолюції стосовно українзації нашої Церкви, і ті резолюції парламентаристи доставили в архиєрейський дім. До делегації митрополит Діонисій вислав архиєпископа Олексія і єпископа Полікарпа.

Після тієї маніфестації митрополит Діонисій уступив з архиєрейства Волинської єпархії і на свої місце призначив архиєпископа Олексія Громадського. З того часу у Волинському єпархіяльному управлінні наступили зміни на користь українців. Але в Почаївському монастирі й надалі

осталось чорносотенне керівництво, що його очолював архимандрит Пантелеймон Рудик, який одночасно був «речником» галицьких москвофілів.

Два з половиною місяці після почаївської маніфестації, Почаївського монастиря з його майном, і православної церкви з парафіяльними земельними власностями, що католики хотіли забрати, — 20 листопада 1933 року Найвищий Суд у Варшаві не присудив польським біскупам на власність Ватикану. Про те судове рішення читаємо такий коментар: „... . рішення Найвищого Суду. . . мало цілком політичний характер, подиктоване було урядом Польщі, який шукав виходу з тяжкої ситуації, яку витворив у державі католицький клир. . .”.¹²¹

Одноразова, масова загроза польських біскупів була зупинена. Але ні польський уряд, ні його Найвищий Суд не зупинили урядових функціонерів, ні розгнужданої сваволі польської поліції, яка з року на рік збільшувала переслідування українців і білорусів: заарештовували громадських діячів; чіплялись до людських прізвищ — нібито вони польські; підступом, обманными обіцянками і залякуваннями творили якусь «шляхту загородову»; дітей тієї «шляхти» вивозили в Польщу на науку в католицькі школи; руйнували навчання української мови у школах, не допускали української молоді на університетські студії, а тим хто протестував видавали «вовчі квитки» і під тим претекстом таких осіб забирали до концентратійного табору в Березі Картузській. Такий терор чинили на Підляшші, Холмщині, Поліссі, Волині і на білоруських областях. У Галичині робили криваві пацифікації. Особливо у Львові чинили погроми жидам і українцям та нищили наші установи.

Руйнуючи українські православні церкви, „Польська преса домагалась, щоби до церков вводити польську мову, щоб українських дітей вчити польського катехизму, водити їх до костелів, щоб змінити календар українських свят, щоб самі церкви нищити і т.д. Священників переслідувано і засуджувано на цілі місяці арешту та на грошові карі за відправлювання Богослужень”.¹²²

„Проти ревіндикаційної акції польського уряду протестували українські православні єпископи на чолі з митрополитом Діонісієм. Протестували українські послы в сеймі без різниці обряду. Та найбільше враження зробив протест греко-католицького митрополита Андрея Шептицького, який виступив перший раз із своїм протестом”. В українському щоденнику «Діло», що виходив у Львові, 9 липня 1938 р. було написано: „Сьогодні заманіфестували репрезентанти українського греко-католицького та православного населення Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя в польському соймі свою українську національну єдність та спільну оборону національно-церковних позицій. Промова Скрипника була настільки сильна, що викликала бурю. Сеймові виступи посла С. Скрипника в справі нищення церков на Холмщині в обороні православних українців, дали урядовим польським чинникам притоку, зажадати від сейму в березні 1939 р. видачі його державному судові”.¹²³

Тогочасний, один з найактивніших українських послів у польському парламенті у Варшаві — Степан Скрипник, нині Блаженніший Мстислав — митрополит Української Автокефальної Православної Церкви в Сполучених Штатах Америки.

„. . . виступали на засіданнях законодавчих установ з інтерпеляціями та протестуючими промовами в справі католицько-урядової акції бурення православних церков. . . українські послы та сенатори: православні — Ст. Скрипник, прот. отець Мартин Волков, сенатор Микола Маслов, сенатор греко-католик Остап Луцький; польський посол — католик Я. Гофман (від Волині)”.¹²⁴

„Посол до Сейму Ст. Баран (українець католик), що в справі нищення православних церков на Холмщині й Підляшші вніс до голови Ради міністрів дві інтерпеляції на пленарному засіданні Сейму 6 і 21 липня 1938 р., пише: „Остаточний білянс православних церков на Холмщині й Підляшші такий: дня 1.8.1914 р. було там усіх православних церков 389, а 1.9.1939 р. всього 51. Поляки забрали для себе 149 православних церков і перетворили їх на римо-като-

лицькі костели, а 189 православних церков зовсім збурили, або спалили. — У божевільному буренні поляками православних святинь на Холмщині не було стриму. В одному тільки 1938 році збурено або спалено 115 православних церков”.¹²⁵

Митрополита Андрея Шептицького «Послання в справі Холмщини» вийшло 2 серпня 1938 року. „Послання це, як і Послання Православного Єпископату, було польською владою skonфісковане”. „... Митрополит Шептицький уболює з приводу цих нехристиянських чинів і від тієї думки, що „події на Холмщині нищать в душах православних, нез’єднаних наших братів, саму гадку про можливість з’єднання, представляють Вселенську Церкву (тобто Католицьку) ворожою і небезпечною для православного народу. В очах кількомільйонного населення Польщі Апостольська Столиця представлена співвиною діла знищення”.¹²⁶

Аналізуючи зміст Послання митрополита Андрея Шептицького, історик Іван Власовський пише: „Таке представлення, на наш погляд, було цілком логічним і фактами оправданим, бо ж в католицькій акції «навертання» способами не релігійно-ідейного переконання, а всякого роду насильницькими та терористичними брали участь і оо. духовні католики і світські католики, а не які-будь безвірники чи безбожники. І головне: представники Римокатолицької Церкви, чи то польські єпископи, чи сам Апостольський Нунцій у Варшаві, жодним словом не відмежувались від варварських чинів своїх духовних синів, які нищили християнські святині, і не засудили нехристиянських способів, способів середньовіччя, в поширенні католицької віри різного роду інквізиціями”.¹²⁷

Із вищенаведених історичних документів видно, що розходження між урядом Польщі і його Найвищим Судом та польськими єпископами і їхнім Римським центром були лише в тактиці, але мета в них була однакова.

Можна думати, що до того планування Римського католицького центру долучилось ще й фантастичне польське мрійництво, подібне до того, що його голосив колишній

Львівській воєвода Грабський та інші йому подібні мрійники про польське «моцарство», що, мовляв, Польща має бути „від моря до моря”, тобто від Балтійського до Чорного моря; що у по-версальській Польщі за 20 років не буде українців — всі мусять стати поляками, католиками.

Таке національне й релігійне безправ'я православних українців і білорусів у по-версальській Польщі існувало аж до вибуху Другої світової війни, коли то гітлерівські фашисти, у спілці зі сталінськими комуністичними фашистами напали на Польщу.

Одночасно, у тих же двох десятиріччях, між Першою і Другою світовими війнами, на центральних і східних землях України під московською окупацією, Джугашвілі-Сталін із своєю комуністичною клікою в Москві, в ім'я народобивчих ідей Маркса-Леніна знищили тисячі церков; масовими розстрілами, засланнями на Сибір і незмірно масовим голодом знищили багато мільйонів українського трудлюбивого, ні в чому невинного нашого народу. Тортурами і розстрілами знищили десятки єпископів, тисячі священиків і головного творця Української Автокефальної Православної Церкви, митрополита Київського і всієї України — Василя Липківського.

Коли у вересні 1939 року прийшла в Почаїв комуністична влада, відразу почали вивозити з монастиря різні церковні цінності та устаткування. В архиєрейському домі влаштували комсомольський клуб, де щовечора відбувались агітаційні зібрання і танці. В той час у тому клубі найбільше збиралось жидівської молоді, а з української ходили туди ті, що, після закриття Просвіти, належали до (поляками створеного) «Кулка млодзєжи».

Зробивши перепис мешканців Почасва — почались «приглашенія» до НКВД на допити. Вслід за тим майже щоденні арешти. Найперше заарештували видатніших кооперативних, громадських — культурно-освітніх діячів та інших «ворогів народу» і вивезли їх на Сибір.

Про кількість монахів у Почаївському монастирі, під час приходу комуністичної влади і пізніше маємо такі

цифри: „... 1939 року — 200, 1959 року — 75, 1970-го року — кільканадцять. Спроба совєтської влади закрити Почаївську Лавру в 1964 році, завдяки українським протестам і під тиском світової громадської думки, не мала успіху”.¹²⁸

Під час німецької окупації в Почаївському монастирі відбувся Собор тих єпископів, які визнали зверхність Московського патріярха. Вони, 18 серпня 1941 року, за ініціативою і під керівництвом архієпископа Олексія Громадського створили Українську Автономну Православну Церкву, яка була наче на протидію Українській Автокефальній Православній Церкві, яку очолив митрополит Полікарп Сікорський. За ініціативою й ухвалою Єпископату УАП Церкви почались переговори про поєднання, які велись до жовтня 1942 року.

8 жовтня 1942 року в Почаївському монастирі АКТ поєднання підписали митрополит Олексій від Автономної, а від Автокефальної архієпископ Ніканор і єпископ Мстислав. Сьомий параграф того Акту каже: „Усі ріжницї канонічного характеру, що спричинилися до роз’єднання, нами розглянуті і більше не існують”.¹²⁹

З детальніших написань про ті дії стосовно поєднання показують, що гітлерівські окупанти, так як у політичному житті українців, так і в релігійному не хотіли ніякої єдності, а тому Акту поєднання не визнали. З інших детальніших історичних описів видно, що німецька заборона церковної єдності була до вподоби, якщо не всім то більшості єпископів — автономістів, які прийняли зверхність Московського патріярха. Поза тим у Почаївському монастирі не було інших видатніших подій. І богомольці не приходили масово, бо німецькі окупанти, так як і комуністичні, не визнавали ніяких свят, а в неділі гітлерівські комісари часто вигонили людей з церков і, під наглядом «фольксдойчів», гонили до роботи.

Про сучасний стан монастиря в Почасві нема таких відомостей, щоб усе, що там діється, назвати правдивими фактами. З чужомовної й української преси відомо, що молодих монахів туди не допускають, а якщо й допускають то



**Після молебня і святкового концерту на чест
Української Кооперативи, хор Українського культурно-
освітнього товариства (УКОТ) перед будинком
Українського Кооперативного Банку в Почасві 1937 року.**



**Після Річних членських зборів Української будівельної
кооперативи «Бетонярня» в Почасві 1937 року.**



**Хор Українського культурно-освітнього товариства в Почасві,
після концерту на честь Симона Петлюри 1936 року.
Диригент хору Семен Антонович Жук.**



**Члени хору, драматичного гуртка і спортивних ланок
Українського культурно-освітнього товариства в Почасві,
після Річних зборів і вибору управи 1936 р.**

лише таких, щоб там були «оком» КГБ. Також з преси відомо, що відбулись арешти тих, хто був підписав петицію до Світової Ради Церковної в Женеві — Швайцарія, у справі недопущення до закриття монастиря.

З часописних інформацій відомо, що в Почаєві комуністи переслідують і карають тих людей, які приймають на нічліг богомольців, що приходять у монастир молитись. Загально відомо, що дотепер советська влада не спромоглась на те, щоб тотально всіх зупинити — не допустити в монастир молитись.

Треба вірити що й не зупинять. Не зупинять так довго, поки люди вірять у Бога. А віра у вищу — надлюдську, божественну істотність всесвіту існує відтоді, відколи існують люди на землі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р., ст. 59.
2. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 163.
3. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 3.
4. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 5.
5. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р. ст. 6.
6. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р., ст. 27.
7. Олександр Цинкаловський: Стара Волинь і Полісся, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1985 р., ст. 907.
8. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р., ст. 17.
9. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р., ст. 26.
10. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р., ст. 32.
11. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець 1938 р., ст. 20.
12. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 5.
13. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 8.

14. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 31.
15. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 31.
16. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1973 р., том 7, ст. 2686.
17. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 32.
18. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 33.
19. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 32.
20. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 33.
21. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 34.
22. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 35.
23. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 74.
24. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1962 р., том 4, ст. 1236.

25. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 23.
26. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 41.
27. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 43.
28. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 40.
29. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 31.
30. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 80.
31. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 245.
32. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 140.
33. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 248.
34. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 86.
35. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 28.
36. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 120.
37. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 118.
38. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 146.
39. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1973 р., том 7, ст. 2660.

- [illegible]

50. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 61.
51. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 122.
52. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 147.
53. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1955 р., том I, ст. 76.
54. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 72.
55. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 73.
56. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 73.
57. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 74.
58. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 75.
59. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 82.
60. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 134.

61. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 132.
62. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 132.
63. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 134.
64. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 137.
65. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 85.
66. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 86.
67. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 87.
68. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 138.
69. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1955 р., том I, ст. 243.
70. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 88.
71. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 140.
72. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 83.
73. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 110.
74. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної

- Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 127.
75. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 111.
76. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 112.
77. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 113.
78. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1976 р., том VIII, ст. 3186.
79. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 316.
80. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 317.
81. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорація Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 142.
82. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 113.
83. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 113.
84. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 322.

85. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 142.
86. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 312.
87. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 142.
88. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1966 р., том V, ст. 1621.
89. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 144.
90. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1976 р., том VIII, ст. 3107.
91. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1955 р., том II, ст. 585.
92. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 143.
93. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 144.
94. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 144.
95. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 145.
96. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 147.
97. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1956 р., том II, ст. 119.
98. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 147.
99. Дмитро Дорошенко: Історія України, Видавнича корпорация Булава, Нью Йорк, 1957 р., ст. 148.
100. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 135.

101. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 141.
102. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 149.
103. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 49.
104. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 140.
105. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 240.
106. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 56.
107. Семен Антонович Жук: Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври, видавництво Церква і Нарід, Крем'янець, 1938 р., ст. 62.
108. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 164.
109. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 198.
110. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 349.
111. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1970 р., том VI, ст. 2248.
112. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., тому IV, част. 2, ст. 6, 42 і 56.
113. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 19.
114. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 21.
115. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автоке-

- фальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 24.
116. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 22.
117. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 255.
118. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 73.
119. Митрополит Іларіон: Свята Почаївська Лавра, Інститут Дослідів Волині, Вінніпег, 1961 р. ст. 254.
120. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 69.
121. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 75.
122. Іван Крип'якевич: Велика Історія України, Микола Голубець, Дмитро Дорошенко, Ярослав Пастернак. Видав Іван Тиктор. Львів 1948 Вінніпег, ст. 856.
123. Іван Крип'якевич: Велика Історія України, Микола Голубець, Дмитро Дорошенко, Ярослав Пастернак. Видав Іван Тиктор. Львів 1948 Вінніпег, ст. 857.
124. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 151.
125. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 150.
126. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 152.

127. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 152.
128. Володимир Кубійович: Енциклопедія Українознавства, словникова частина, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Париж — Нью Йорк, 1970 р., том VI, ст. 2288.
129. Іван Власовський: Нарис Історії Української Православної Церкви, видавництво Української Православної Автокефальної Церкви в З.Д.А., Нью Йорк — Бавнд Брук, 1966 р., том IV, част. 2, ст. 242.

300433

\$1000

